

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**„Шестојануарска диктатура и Кривични законик
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца“**

(мастер рад)

Ментор:
Проф. др Небојша Ранђеловић

Студент:
Милица Анђелковић
Бр.индекса М 018/17-УП

Ниш, 2018.године

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

**„Шестојануарска диктатура и Кривични законик
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца“**

(мастер рад)

Ментор:
Проф. др Небојша Ранђеловић

Студент:
Милица Анђелковић
Бр.индекса М 018/17-УП

Ниш, 2018.године

САДРЖАЈ

I УВОД.....	1
II СИТУАЦИЈА У ЗЕМЉИ И ЗАКОНОДАВСТВО УОЧИ ДИКТАТУРЕ	
И УВОЂЕЊЕ ДИКТАТУРЕ.....	4
1. Успостављање заједничке државе.....	4
1.1. Период Провизоријума.....	4
1.1.1. Краљ.....	4
1.1.2. Влада (Министарски савет).....	4
1.1.3. Привремено народно представништво.....	6
1.2. Период Парламентаризма.....	7
2. Политичке странке у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца.....	9
2.1. Радикална странка.....	9
2.2. Хрватска сељачка странка.....	10
2.3. Остале политичке странке.....	11
3. Атентат у Скупштини.....	12
4. Стање у држави од атентата до Диктатуре.....	13
5. Прокламација Краља Александра I Карађорђевића.....	15
6. Закони којима се спроводи диктатура.....	17
6.1. Закон о Краљевској власти и Врховној Државној управи.....	17
6.2. Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави.....	18
6.3. Закон о Државном суду за заштиту државе.....	19
6.4. Закон о називу и подели Краљевине на управна подручја.....	19
III ДОНОШЕЊЕ КРИВИЧНОГ ЗАКОНИКА ЗА КРАЉЕВИНУ СРБА, ХРВАТА	
И СЛОВЕНАЦИ ИЊЕГОВЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ.....	20
1. Историја српског кривичног права.....	20
1.1. Кривично право пре доношења Душановог законика.....	20
1.2. Душанов законик.....	22
1.3. Кривично законодавство за време турске владавине у нашој земљи.....	24
1.4. Кривични законик Проте Матеје Ненадовића.....	24
1.5. Карађорђевићев закон.....	25
1.6. Кривични (казнителни) законик за Књажевство Србију.....	26
2. Рад на реформи кривичног законика.....	28
3. Објављивање Кривичног законика.....	30
4. Законски прописи од значаја за примену Кривичног законика.....	31
5. Доктрина Трипартиције.....	33
IV САДРЖИНА КРИВИЧНОГ ЗАКОНИКА ЗА КРАЉЕВИНУ СРБА, ХРВАТА	
И СЛОВЕНАЦА.....	35

1. Општи део.....	35
1.1. Уводне одредбе.....	35
1.2. Кривично дело и учинилац.....	36
1.3. Казне.....	38
1.3.1. Главне казне.....	39
1.3.2. Споредне казне.....	40
1.4. Мере безбедности.....	41
1.5. Стицај више казних закона и кривичних дела.....	44
1.6. Условна осуда.....	45
1.7. Кривично дело осуђеника.....	46
1.8. Одмеравање казне.....	47
1.9. Застарелост.....	49
1.10. Одобрење. Предлог. Приватна тужба.....	48
1.11. Повраћај права и поништај осуде (рехабилитација).....	50
2. Посебни део.....	51
2.1. Кривична дела против опстанка државе и њеног уређења.....	51
2.2. Кривична дела против државне власти.....	52
2.3. Кривична дела против правосуђа.....	53
2.4. Кривична дела против јавног мира и поретка.....	54
2.5. Кривична дела против живота и тела.....	54
2.6. Кривична дела против опште сигурности људи и имовине.....	55
2.7. Кривична дела против сигурности јавног саобраћаја за људе, имовину и вести.....	56
2.8. Прављење лажних исправа и мера.....	57
2.9. Прављење лажних новаца.....	58
2.10. Кривична дела против личне слободе и сигурности.....	58
2.11. Повреда туђих тајни.....	59
2.12. Кривична дела против општег здравља.....	59
2.13. Кривична дела против јавног морала.....	60
2.14. Кривична дела против брака и породице.....	61
2.15. Кривична дела против части.....	62
2.16. Кривична дела против имовине.....	63
2.17. Кривична дела против службене дужности.....	66
3. Положај малолетника у кривичном праву Краљевине Југославије.....	67
4. Положај жене у кривичном праву Краљевине Југославије.....	70
VЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА.....	73
VI ЛИТЕРАТУРА.....	76
VII САЖЕТАК.....	80
VIII БИОГРАФИЈА СТУДЕНТА.....	82

I УВОД

Од ступања у заједничку државу 1918.године пред државним врхом тадашње Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а касније и Краљевине Југославије, стављен је тежак задатак – сачињавање јединствених законских и других прописа који ће важити на територији целе земље и који ће заменити до тада важеће законодавство.

Овај вид нормирања био је неопходан из разлога што су на територијама различитих држава које су ушле у састав Краљевине СХС важили различити прописи који су наставили да се примењују и након уласка у заједничку државу, а који су се међусобно знатно разликовали. Примена различитих прописа у сада заједничкој држави довела је до различите судске праксе и неједнакости држављања сада исте државе. Овај проблем посебно је био уочљив у области кривичног права.

Наиме, на територији Краљевине Србије у примени је био Криминални (казнителни) законик за Књажевство Србију од 29.03.1860.године, на територији Краљевине Црне Горе важио је Кривични законик за Краљевину Црну Гору од 23.02.1906.године, Босна и Херцеговина примењивале су одредбе Казненог (кривичног) закона о злочинствима и преступима од 26.06.1879.године, за Хрватску и Славонију важећи је био Казнени закон о злочинствима, преступима и прекршајима од 27.05.1852.године, у Далмацији и Словенији се примењивао Казнени закон о злочинствима, преступима и прекршајима од 26.05.1852.године, док је у Војводини и Међумурју коришћен V законски чланак из 1878.године и XL законски чланак из 1879.године.¹

Међутим, када се ради о унификацији кривичног права за Краљевину СХС препреку није представљала само разноврсност материјалноправних норми. У свакој од држава које су ушле у састав заједничке државе важиле су и посебне процесне одредбе и другачија организација судства. Поред тога, као једно од питања поставило се и примена верских правила, конкретно примена шеријатског права. Сви ови проблеми постали су горући уласком у нову државу и било је нужно хитно их решити.

¹Д. Лазих, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год.*, Београд, 1932, Штампарија Владете С. Јанићијевића, стр. 18.

Државни врх био је свестан нужности доношења јединствених закона који ће заменити дотадашње и са изразом нацрта кренуло се одмах. Међутим, сталне смене Владе, многобројност политичких странака које су се бориле за власт и своје ставове стављали на прво место, довели су до политичке нестабилности у земљи и кризе парламентаризма. Сва ова дешавања на политичкој сцени Краљевине гурнули су у сенку доношење јединствених законских правила и довела су до заостравања односа између појединих народних посланика. Ово је резултирало атентатом посланика радикалне странке Пунише Рачића на посланике Хрватске сељачке странке 1928.године. Ова дешавања довела су до одлуке Краља Александра Првог Карађорђевића да дана 06.01.1929.године уведе диктатуру и укине Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца из 1921.године (Видовдански устав) и која је трајала до ступања на снагу Устава Краљевине Југославије из 1931.године (Октроисани устав).

Настајање и формирање заједничке државе трајало је од 1918. године до 1931.године и можемо га посматрати кроз три периода:

- период провизоријума – од Прводецембарског акта до Устава Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1918-1921),
- период парламентаризма - од доношења Устава Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца до Шестојануарске диктатуре (1921-1929),
- период диктатуре - од Прокламације Краља Александра Првог до доношења Устава Краљевине Југославије (1929-1931).

„Парадокс унификације права у заједничкој држави представљало је стање створено „Шестојануарском диктатуром“. Државноправно стање створено диктатуром требало је, по свим одликама, да представља дерогирање свих постојећих закона. Диктатура је, међутим, убрзала решавање питања изједначавања закона.“²

За правну историју кривичног права и правосуђа посебно је значајан трећи период – диктатура обзиром да су управо у овом периоду донети најважнији закони којима је извршена реформа и унификација кривичног права за територију целе Краљевине Југославије. У овом периоду донети су: Кривични законик за Краљевину СХС (касније

² Н.Ранђеловић, Правни живот Србије у заједничкој држави; у: Стојичић Слободанка, Данковић Весна (ур.), *Србија 1804-2004: друштво, економија, држава, право, политика, култура, религија: зборник радова са научног скупа одржаног 20-23. октобра 2004. године на Правном факултету у Нишу*, Ниш, 2005.год., Правни факултет у Нишу, стр.170.

Краљевину Југославију), Законик о судском кривичном поступку за Краљевину СХС (касније Краљевину Југославију), Закон о државном тужиоштву, Закон о уређењу редовних судова, Закон о судијама редовних судова, Закон о уређењу шеријатских судова и шеријатским судијама и Закон о адвокатима и овим законским прописима комплетно је извршена унификација кривичноправне материје у теорији.

За проучавање реформе кривичног правосуђа од значаја је пре свега Кривични законик којим је регулисано материјално кривично право. Остали закони који су уследили преваходно служе за примену норми Кривичног законика. Управо због његовог значаја, Кривичном законнику Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца из 1929. године биће посвећена посебна пажња у овом раду.

II СИТУАЦИЈА У ЗЕМЉИ И ЗАКОНОДАВСТВО УОЧИ ДИКТАТУРЕИ УВОЂЕЊЕ ДИКТАТУРЕ

1. Успостављање заједничке државе

1.1. Период провизоријума

„Примајући то саопћење, уверен сам, да овим чином испуњавам своју владалачку дужност, јер њим само приводим коначно у дело оно, што су најбољи синови наше крви, све три вере, сва три имена, с обје стране Дунава, Саве и Дрине, почели припремати још за владе блажене успомене мога деда Кнеза Александра I и Кнеза Михајла оно, што одговара жељама и погледима мога народа, те у име Његова Величанства Краља Петра I проглашавам уједињење Србије са земљама независне државе Словенаца, Хрвата и Срба у јединствено Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца.“ (регент Александар Карађорђевић)³

Провизоријум обухвата временски период почев од Прводецембарског акта када је створена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, до доношења првог устава заједничке државе - Видовданског устава, дакле од 01.12.1918. год. до 28.06.1921. год.

То је време изграђивања нове државе и њених основних установа, као и припрема за доношење устава. У овом периоду државну власт су вршили краљ, влада и Привремено народно представништво.⁴

1.1.1. Краљ

У овом периоду на челу државе је и даље био Краљ Петар Карађорђевић. Он је владао све до своје смрти августа 1921.год. Међутим, почев од 24.06.1914. год. фактичка власт у држави била је у рукама регента Александра Карађорђевића који је обављао функцију врховног команданта војске. Регент Александар Карађорђевић је у овом периоду имао одлучујући утицај када се радило о постављању војних министара и високих војних команданата.⁵

1.1.2. Влада (Министарски савет)

Прва влада новонастале заједничке државе основана је указом регента Александра Карађорђевића од 20.12.1918. год. и називана је Министарски савет Краљевине Срба,

³Прокламација о оснивању Краљевства СХС регента Александра Карађорђевића, у: Н.Ранђеловић, М.Тодоровић-Крстић, *Одабрани извори из државноправне историје југословенских народа*, Београд, 2009, стр. 328.

⁴Љ.Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Нови Сад, 2002, стр. 484.

⁵*Ibid.*

Хрвата и Словенаца. Влада је имала коалициони карактер, у њу су ушли сразмерно својој бројној снази представници свих важнијих странака, представници „сва три племена“.⁶

Регент Александар је мандат за састав прве владе поверио Стојану Протићу, који је био припадник Народне радикалне странке, а не Николи Пашићу који је био на челу те странке и како је било предвиђено страначким споразумом. Овај поступак регента био је јасан показатељ његових диктаторских склоности. С друге стране, иако није постављен за председника прве владе заједничке државе, Никола Пашић именован је за првог делегата на Мировној конференцији у Паризу.⁷

Прокламацијом регента Александра⁸ којом је формирана влада, одређени су и задаци Министарског савета. Према овом указу, Министарски савет требало је да уради следеће:

- да сазове Привремено народно представништво са којим ће сарађивати и коме ће бити одговоран;
- да управља земљом и решава питање спољне и унутрашње политике;
- да да предлог изборног закона за Уставотворну скупштину;
- да права и слободе загарантоване Уставом Краљевине Србије прошири и примени на територији целе заједничке државе, да укине све сталешке повластице и јемчи слободу и равноправност вероисповести;
- да утврди границе државе које ће се верно подударати са етнографским границама.⁹

Министарски савет је, поред председника Стојана Протића, имао и потпредседника Антона Корошеца и 18 министара.

Иако је био основан Министарски савет, покрајинске владе нису престале са радом. Истине је да је њихов делокруг био знатно сужен и да су имале мањи број повереништава, али су своју самосталност задржале у пословима који су били од локалног значаја. Важнија питања решавана су по инструкцијама Министарског савета. Комуникација између централне и покрајинских влада одвијала се на два начина: када се радило о крупнијим питањима онда се општило непосредно, а у другим питањима комуникација је ишла преко реко одељења која су те владе имале у министарствима. Ове владе постављане су указом регента Александра.

⁶*Ibid.*

⁷*Ibid.* стр. 485.

⁸Прокламација регента Александра, *Службене новине Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 2 од 28.01.1919. год.

⁹Н.Жутић, *Министарски савет Краљевине Југославије (1918-1941)*, Београд, 1989, стр. 7.

1.1.3. Привремено народно представништво

Указом регента Александра од 27.02.1919. год. сазвано је Привремено народно представништво за 01.03.1919. год., а прва седница одржана је 16.03.1919. год.

Карактеристично за састав овог тела је то што представници нису бирани непосредно на изборима већ је свака од држава и територија које су ушле у састав заједничке државе имала своје тело које је саставило списак и постављало представнике. Због овога је Привремено народно представништво од самог почетка трпело критике да не представља вољу народа.

Како је и било предвиђено Прокламацијом од 20.12.1918. год., Привремено народно представништво формирао је Министарски савет и то поштујући критеријум заступљености политичких странака. Имало је 296 посланика (Србија 84, Хрватска с Ријеком и Међумурјем 62, Истра 4, Далмација 12, Босна и Херцеговина 42, Словенија 32, Војводина 26, Црна Гора 12, Македонија 24)¹⁰, с тим што у раду представништва нису учествовали сви чланови – неки мандати у међувремену су поништени, а представници Хрватске пучке сељачке странке (касније Хрватске сељачке странке – ХСС) нису учествовали у раду Представништва.

За време рада Представништва дошло је до формирања два блока – централистички и антицентралистички блок. Због супротстављених мишљења политичких странака чији су представници ушли у састав Представништва, дошло је до честих сукоба и ометања рада од стране опозиције. Ово је резултирало сталним одлагањем заседања Представништва, а коначно је и распуштено краљевим указом од 28.10.1920. год. Овакав начин рада Привременог народног представништва утицало је на његову легислативну функцију па је од 47 предложених закона изгласано тек 12. Најважнији закони који су донети у овом периоду су *Закон о држављанству*, *Закон о изједначавању календара*, *Закон о пороти*. За време рада представништва донет је и један значајан акт – *Обзнана*, акт министра Милорада Драшковића од 29.12.1920. год., а којом се забрањује рад Комунистичке партије.

Приликом рада на уставном нацрту највећа мимоилажења међу политичким странкама било је питање државног уређења заједничке државе – Радикална странка и Демократска странка залагале су се за централистичко државно уређење са монархијом на

¹⁰Ж.Бартуловић, Н.Ранђеловић, *Основи уставне историје југословенских народа*, Ниш, 2012, стр. 187.

челу, док су се Хрватска заједница и Словенска људска странка залагале за монархију и федеративно уређење уз постојање једног централног парламента.

1.2. Период Парламентаризма

Нова југословенска држава, Краљевина СХС/Југославија, за коју је Краљевина Србија жртвовала више од једне четвртине укупног становништва и својом војском сачувала њен простор од комадања, представљала је политичку интеграцију јужнословенског простора и негирање његовог уситњавања и фрагментације.¹¹

Парламентаризмом се назива период важења Видовданског устава – од 28.06.1921. год. до 06.01.1929. год. По Видовданском уставу званичан назив заједничке државе био је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца. Иако је у Уставотворној скупштини било противљења да нова држава буде монархија, већи део посланика дао је подршку династији Карађорђевић, па је, сходно чл.1. Устава од 1921.год. Краљевина СХС „уставна, парламентарна и наследна монархија“.¹²

Иако се истиче принцип парламентаризма, ово начело није детаљно разрађено Уставом. Овај принцип огледао се у томе што је владар владу формирао из парламентарне већине, и она је вршила извршну власт све док је уживала поверење Народне скупштине, у супротном била је дужна да да оставку.

Према Видовданском уставу, државна власт подељена је између Краља, Народне скупштине и Министарског савета. Међутим, оваква подела власти била је само формална, а фактичка државна власт лежала је у рукама Краља, обзиром да је његова личност неповредива и да он не може бити одговоран. Између осталог, Краљ је имао коначну одлуку о саставу ових тела, на директан или индиректан начин.

Права и обавезе Краља регулисани су одељком V Устава. Према Уставу, Краљ потврђује и проглашава законе, поставља државне чиновнике и даје војне чиновне. Уз то, он је врховни војни заповедник, оглашује рат и закључује мир.

Краљ сазива Народну скупштину у редован и ванредан сазив. Он има право и да распусти Народну скупштину уз обавезу да закаже нове изборе у року од 3 месеца. Овом

9Д. Бајагић, А. Стојановић, Југословенске кризе (1918-1941) и Други светски рат на простору Србије у новијој српској историографији, *Срби и рат у Југославији 1941.године, тематски зборник радова*, Београд, 2014, Институт за новију историју Србије, стр.559-631, преузето 06.01.2018. године са https://www.academia.edu/8494484/ЈУГОСЛОВЕНСКЕ_КРИЗЕ_1918_1941_И_ДРУГИ_СВЕТСКИ_РАТ_НА_ПРОСТОРУ_СРБИЈЕ_У_НОВИЈОЈ_СРПСКОЈ_ИСТОРИОГРАФИЈИ, стр.562,

¹²Чл.1. Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, *op.cit.* стр.333.

уставном одредбом власт Краља стављена је изнад парламентаризма јер на основу ње Краљ може у свако доба распустити Народну скупштину уколико му не одговара њен састав или уколико се њихова мишљења разилазе. Истина је да је Краљу за овакву одлуку неопходан премапотпис свих министара, али како о саставу владе индиректно одлучује и он сам, може се закључити да је оваква одлука била подвргнута искључивој вољи Краља.

Што се вршења управе тиче, Краљ је и ту имао последњу одлуку. Устав није прописао тачан број министара и он се кретао од 13 до 17.¹³ Краљ је именовао председника министарског савета и министре, а који су били одговорни њему и Народној скупштини. Иако је двострука одговорност владе заступљена и данас, Краљ је ово своје овлашћење користио и више него често. Наиме, у периоду од 1918.године до 1929. године (када је Видовдански устав стављен ван снаге) од 23 кризе владе Народна скупштина је изазвала 2, а 21 Краљ или његови људи.¹⁴ Управо овај податак говори о тежњи Краља за успостављањем диктатуре и пре инцидента у Скупштини дана 20.06.1928. године. Краљ Александар, као апсолутни владар, владао је под маском лажног парламентаризма.¹⁵

У политичком животу доминирале су политичке странке које су се залагале за централизам и унитаристичко уређење – Демократска странка и Радикална странка. Поред криза влада које су следиле једна за сругом, ни Народна скупштина није била поштеђена политичких потреса – између 1918. године и 1929. године нити једна Скупштина није завршила свој мандат (избори су били 1921, 1923, 1925. и 1927. године).¹⁶

Иако се овај период у процесу настанка заједничке државе назива Парламентаризмом, мишљење аутора је да је ово била само скривена диктатура. Једини разлог због кога се период важења Видовданског устава назива Парламентаризам јесте то што је након њега уследила Шестојануарска диктатура, као отворен вид Краљеве аутократије. Ако се добро сагледа, Краљ Александра Карађорђевић (до августа

¹³Н.Жутић, *Министарски савет Краљевине Југославије (1918-1941)*, Београд, 1989, *op.cit.* стр.8

¹⁴Ж.Баргуловић, Н.Ранђеловић, *Основи уставне историје југословенских народа*, Ниш, 2012, *op.cit.* стр.195

¹⁵В.Терзић, *Слом Краљевине Југославије 1941*, Београд, 1982, преузето 16.01.2018. године са http://novi.uciteljneznalica.org/PDF/arhiva%20autora/1064_Terzi%C3%84%E2%80%A1,%20Velimir%20-%20Slom%20Kraljevine%20Jugoslavije%201941,%201.pdf,

¹⁶ „La vie politique est dominée par les partis favorables au centralisme et à l'unitarisme yougoslave : le Parti démocrate et le Parti radical serbe. Les crises gouvernementales se succèdent. Bien que la constitution de 1921 ait établi un régime parlementaire, le pouvoir se trouve en fait dans les mains duroi **Alexandre**. Entre 1918 et 1929, sur 23 crises périodales, 21 sont provoquées par le roi, le parlement étant responsable des deux autres. Au cours de cette période, aucune des assembléesélues (1921, 1923, 1925 et 1927) ne parvient au terme de son mandat.“- Y.Tomic, G. Laurent, *De l'unification à l'éclatement: L'espace yougoslave, un siècle d'histoire*, Nanterre - France, 1998, Jigal, преузето 10.01.2018.годинеса http://www.bdic.fr/pdf/hist_espace_yougo_20s.pdf, стр. 2,

1921.године регент) показивао је своје диктаторске тежње још раније, а атентат Пунише Рачића на посланике Хрватске сељачке странке у згради Народне скупштине била је само повод за отворено увођење диктатуре. У овом периоду донети су следећи закони: *Закон о општој управи*, *Закон о обласној и средској управи*, и најважнији *Закон о заштити безбедности и поретка у држави*.

2. Политичке странке у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца

2.1. Радикална странка

Радикална странка у Србији основана је 1881.године и своју снагу и утицај уживала је све до Другог светског рата. Ова странка настала је као противтежња обреновићевској апсолутистичкој владавини и заступала је начела уставности, демократије, владавине парламентарне већине. Свргавањем династије Обреновић и довођењем на власт династије Карађорђевић, ова странка све више поприма карактер дворске странке.

На челу странке се од њених почетака налазио Никола Пашић, који је у њој уживао углед сувереног вође. Поред тога, Пашић је био творац српске спољне политике, председник владе у току ратова, балканских и Првог светског рата.¹⁷

После уједињења Радикална странка је све више своју политику подређивала основном циљу – освајању и останку на власти, тако да су њени политички противници често говорили да се њен програм исцрпљује у једном начелу: „власт ради власти“. Ради остварења тог циља су се радикали служили различитим средствима, стварајући често коалиције са странкама чији се програм разликовао од програма Радикалне странке у битним елементима. У периоду од 1918. до 1929. странка је, са малим прекидима 1919. и 1924. била непрекидно на власти.¹⁸

Ова политичка странка позната је по томе што се чврсто држава српске традиције након уласка у заједничку државу. Иако је у званичним изјавама странка све време држала да се заједничка држава састојала од Срба, Хрвата и Словенаца и да будућност Краљевине зависи од заједничког рада сва три „племена“, њена национална идеологија је остала претежно српска.¹⁹

¹⁷ Љ.Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Нови Сад, 2002, *op.cit.* стр.504.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ „Although in official statements the party was quick to recognize —that this state [was] composed out of Serbs, Croats and Slovenes and that its process and future depend[ed] on the joint work of all three national parts, all three branches of our single nation! (qtd. in Bakić 344), its national ideology remained Serb centered. – P. Troch, *Yugoslavism Between the World Wars: Indecisive Nation-Building*, *The Journal of Nationalism and Ethnicity*,

Радикална странка је чврсто држала до свог програма унитарног државног уређења због чега је неретко улазила у сукоб са другим политичким странкама које нису биле истог мишљења. Најжустрије расправе и сукоби били су са посланицима Хрватске сељачке странке.

2.2. Хрватска сељачка странка

Хрватска сељачка странка која је била активна у првој половини 21. века настала је из Хрватске пучке сељачке странке основане 1904. године.

На челу ове странке су се од почетка до Шестојануарске диктатуре налазили њени оснивачи, браћа Антун и Стјепан Радић. У свом програму залагала се побољшање статуса сељака, као најбројније социјалне групе у Хрватској.

Иако је Хрватска пучка сељачка странка прихватила уједињење и стварање заједничке државе, челници ове странке су се упорно противили да нова држава буде уређена на унитаран начин и са монархијским обликом владавине. Како би јасније истакла овај свој став, странка је на Радићев захтев 07.12.1920. год. променила назив у Хрватска републиканска сељачка странка. Све време свог постојања ХСС је свој програм заснивала на хрватској државној традицији, укореењеним основама и хрватском народном индивидуалитету.²⁰ У свом нацрту устава заједничке државе, Хрватска сељачка странка се залагала да нова држава буде уређена на федеративан начин како би Хрватска задржала своју аутономију.

Након ступања на снагу Видовданског устава којим је успостављена централна власт и монархија, Хрватска републиканска сељачка странка одлучила је да бојкотује Народну скупштину. Ова апстиненција прекинута је 1923. године када је са Народном радикалном странком склопљен Марков протокол како би освојили парламентарну већину, што је Радикалној странци омогућило да несметано влада.²¹

Странка је поново променила назив 27.03.1925. године након што је Стјепан Радић дао изјаву да прихвата Устав Краљевине СХС и да се одриче републиканства у свом програму.²² Иако се формално одрекао борбе за републичко уређење државе, Стјепан

Vol.38, Abingdon, United Kingdom, 2010, Taylor and Francis, преузето дана 12.01.2018. године са <https://biblio.ugent.be/publication/839236/file/6825168.pdf>, стр.4.

²⁰*Ibid.* стр. 506.

²¹*Ibid.* стр. 504.

²²Револутиран начином на који је решено питање државног уређења у Уставу, Стјепан Радић одлучио је да тражи подршку за свој програм републиканства у другим државама. То је довело до сарадње са Совјетским

Радић и остатак Хрватске сељачке странке наставио је борбу за већом аутономијом Хрватске у заједничкој држави. Године 1927. дошло је раскидања коалиције са Радикалном странком, временом су се односи између ових странака све више заоштравали што је резултирало атентатом у Народној скупштини. Након што је Светозар Прибићевић (челник Самосталне демократске странке) напустио идеју унитаризма, са ХСС је склопио Сељачко-Демократску коалицију (СДК) која се залагала за федеративно уређење државе.

Пошто је Краљ Александар, уз подршку владе и србијанских грађанских партија, енергично одбио захтев СДК од 01.августа 1928. године да се држава уреди по федеративном принципу, период од тада, па и од атентата на хрватске посланике, представља посебну етапу уставне и државне кризе.²³

2.3. Остале политичке странке

До Шестојануарске диктатуре у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца су постојале следеће политичке странке:

1. Демократска странка,
2. Словенска Људска странка,
3. Хрватска заједница,
4. Југословенска муслиманска организација,
5. Земљорадничка странка,
6. Социјалдемократска странка (Комунистичка партија),
7. Буњевачко-шокачка странка,
8. Војвођанска пучка странка,
9. Хрватска тежачка странка,
10. Хрватска странка права,
11. Републиканска странка,
12. Словачка странка,
13. Немачка странка,
14. Мађарска странка,
15. Румунска странка,

савезом и Комунистичком партијом због чега је ЦРСС дошла на удар Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави, а Стјепан Радић је ухапшен. Једини излаз из ове ситуације био је да се одрекне републиканства и призна Устав какав јесте.

²³ В.Терзић, *Слом Краљевине Југославије 1941*, Београд, 1982, *op.cit.*

16. Турска национална организација – Цемијет.

Као што се да приметити, у време важења Видовданског устава, поред странака које су представљале народ целе заједничке државе, било је и странака које су се залагале за поједина „племена“, али и политичких странака које су окупљале припаднике националних мањина.

3. Атентат у Скупштини

Све оштрији политички сукоби између Срба и Хрвата испољавани су кроз делање двеју политичких странака – Радикалне странке и Сељачко-демократске коалиције. Ови сукоби бивали су све оштрији – одвијали су се на седницама Народне скупштине и преко новина („Политике“).

Након избора 1927. године у владу је ушла Народна радикална странка, а за председника Министарског савета изабран је Велимир Вукићевић. У опозицију су ушле Хрватска сељачка странка и Самостална демократска странка.

У борби око освајања економских интереса, а тиме и обезбеђења власти, централистички кругови су – у тежњи да угуше федералистичку опозицију – ускоро прешли на отворене претње. У „Политици“ од 7. маја 1928. године један политичар Радикалне странке запретио је Стјепану Радићу да ће се „и сами грађани ове државе обрачунати са њиме како знаду“. Због тога је Светозар Прибићевић 8. маја у Народној скупштини рекао: „Овде се, дакле, јавно пријети једном парламентарном вођи, који још има тај специјални карактер, да представља Хрвате, да ће се с њим физички обрачунати. И то чини једна личност која је блиска министру финансија... Данашње србијанске странке узеле су сву власт у своје руке и гњаве пречанске крајеве на бездушан начин. Отјерали су све Хрвате у опозицију, а од пречанских људи узимају само оне који им кулуче...“²⁴

Овакви сукоби нису јењавали већ су само узимали залет за оно што је касније уследило. Седнице Народне скупштине су и даље представљале главно место за расправе и личне увреде и претње између посланика Радикалне странке и Хрватске сељачке странке.

Након речи Светозара Прибићевића, радикалски посланик Пуниша Рачић, уз подршку 19 других радикалских посланика, дан 19.06.1928. год., подсмевајући се и провоцирајући вођу Хрватске сељачке странке, на седници Народне скупштине предложио:

²⁴*Ibid.*

„ 1. Да се Стјепан радић прегледа лекарски, те да се утврди да ли је у нормалном стању или не, јер су му досадашњи поступци такви, да изазивају сумњу, да је нормалан.

2. Ако лекарски конзилијум не буде утврдио, да је Стјепан Радић умно поремећен, онда тражимо да се казни максималном казном, коју прописује Пословник Народне скупштине.“²⁵

Провокације Радикалне странке нису се овим завршиле. Сукоб је досегао врхунац следећег дана, 20.06.1928. године, када је настављено са низом препирки и увреда. Радикалски посланик Пуниша Рачић поново је стао за говорницу и „бранећи интересе своје отаџбине“ изјавио: „... као Србин и народни посланик, кад видим опасност према својој нацији и отаџбини, ја отворено кажем, да ћу употребити и друго оружје, које треба да заштити интересе српства.“ Ова изјава испровоцирала је Ивана Пернара, посланика Хрватске сељачке странке, те је он оптужио Рачића и остале присталице радикалне странке: „Опљачкали сте бегове!“. На ово је Пуниша Рачић са говорнице запретио: „Тражим господине председниче, да га казните или ћу ја да га казим. Ко год би овде покушао да се стави између мене и Пернара погинуће...“²⁶

Обзиром да је атмосфера у Скупштини дошла до усијања, председник је прекинуо седницу и напустио дворану. Ово није зауставило Пунишу Рачића, па је извадио пиштољ и први метак испалио у Ивана Пернара, ранивши га. Након тога покушао је да убије Стјепана Радића и Светозара Прибићевића, вође Сељачко-демократске коалиције, а који су седели један иза другог, али је промашио. Уместо њих, усмртио је Ђуру Басаричека и ранио Стјепана Гранђу који су покушавали да спасу Стјепана Радића. Након тога је успео да погоди Стјепана Радића, ранивши га у стомак, и напоследку је убио Павла Радића. Сутрадан се Пуниша Рачић предао министру унутрашњих послова, Антону Корошецу.

Од последица рањавања Стјепан Радић је преминуо дана 08.08.1928. год.

4. Стање у држави од атентата до Диктатуре

После атентата у Скупштини, криза парламентаризма у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца достигла је врхунац.

СДК је поводом овог догађаја сачинила закључак који је, између осталог, садржао и следећи став: „Константујући да су, Краљевине Хрватска и Црна Гора и све народне

²⁵*Ibid.*

²⁶*Ibid.*

индивидуалности представљене у Народном Вијећу приступиле у државну заједницу са Краљевином Србијом не одричући се својих хисторијско-државних односно народно-политичких индивидуалитета у корист ма које друге од уједињених земаља него само у корист државне заједнице Срба, Хрвата и Словенаца, и да су акт од 1. просинца 1918. и Устав од 28. липња 1921. употребљени за утврђивање хегемоније бивше краљевине Србије над свим осталим земљама и народним дјеловима, изјављујемо, да је у свијести народној досадашње државно уређење у цјелини поништено познатим догађајима и да ћемо повести најодлучнију борбу за ново државно уређење, које ће осигурати пуну равноправност свих споменутих индивидуалитета...“.²⁷ Из ове изјаве, јасно се види да СДК није одустала од тежњи за федералистичким уређењем и да ће, и у будућности, наставити да се бори за овај вид државног уређења.

Рањени Стјепан Радић отпремљен је у Загреб где га је у болници посетио Краљ Александар Карађорђевић. Приликом те посете Краљ је Радићу понудио председништво владе што је Радић и одбио. На погребном говору Стјепана Радића пострадалима Павлу Радићу и Ђури Басаричеку, а који је дана 23.06.1928. год. прочитао Светозар Прибићевић, Радић је рекао да „сада постоји само Краљ и народ“.

Како је Стјепан Радић одбио председништво владе, Краљ је мандат поверио Антону Корошецу у кога је имао поверења и који је био његов сарадник.

Након смрти вође Хрватске сељачке странке, на чело је дошао Влатко Мачек. Јединство странке остало је нетакнуто, а сама странка почела је да јача након инцидента у Скупштини и да добија све више присталица. Мачек и Прибићевић наставили су политичку сарадњу и заједно су саставили услове за решење настале ситуације које су предали Краљу Александру. Ови услови, између осталог, садржали су захтев да се укине Видовдански устав и целокупно унутрашње државно уређење и да се образује нова, неутрална влада са генералом на челу.²⁸ Захтеви Светозара Прибићевића односили су се на владу коју би формирала СДК и чији би задатак био да спроведе нове изборе.

Након пријема ових услова, Краљ се консултовао са шефовима других странака, као и Слободаном Јовановићем, професором на Правном факултету Велике школе у Београду.

²⁷Закључак СДК поводом атентата у Народној скупштини од 01.08.1928. године, у: Б. Петрановић, М. Зечевић, *Југославија 1918 / 1988 – тематска збирка докумената*, друго измењено и допуњено издање, Београд, 1988, стр. 308.

²⁸Исти предлог дао је Краљу и Стјепан Радић приликом Краљеве посете у болници у Загребу.

²⁹ Слободан Јовановић је, анализирајући услове Сељачко-демократске коалиције, дошао до закључка да је у питању чист дуализам, какв је постојао у Аустроугарској. Краљу Александру такав вид владавине уопште није одговарао, па је одбио ове услове.

Интересантно је напоменути да Краљ, након инцидента 20.06.1928. год., није распустио Народну скупштину. Она је наставила да послује у истом саставу. Овакав потез владара неки политичари су оценили као жељу да се што више продуби јаз између политичких странака како би се што лакше завела диктатура. Консултације са челницима политичких странака биле су само испитивање ставова водећих странака о евентуалном искључењу страначко-парламентарног механизма из политичког живота.³⁰

Након што је добио подршку буржоазије, вођа већине политичких странака и страних држава са којима је Краљевина развијала дипломатске односе (пре свега са Француске, Велике Британије и Чехословачке), Краљ Александар Карађорђевић донео је одлуку о увођењу диктатуре коју је саопштио у својој Прокламацији 06.01.1929. године.

5. Прокламација Краља Александра I Карађорђевића

„Наступио је час када између краља и народа не може и не сме више бити посредника.“³¹

Дана 06.01.1929. год. Краљ је објавио Прокламацију којом је увео диктатуру у историји познату као Шестојануарска диктатура. Анализирајући текст Прокламације уочава се да се Краљ већим делом ослањао на догађаје у Скупштини 20.06.1928. године. Сама диктатура најављена је тек у параграфима 18, 19 и 20 који гласе:

„Ради тога решио сам и решавам да Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 28. јуна 1921. године престане важити.

Сви земаљски закони остају у важности, док се према потреби Мојим Указом не укину.

Народна скупштина изабрана 11. септембра 1927. године распушта се.“³²

Овај државни удар владара спроведен је уз подршку крупне буржоазије, великопоседника, војске и признатих цркава. Краљ је у себи сјединио све три власти –

²⁹ В.Терзић, *Слом Краљевине Југославије 1941*, Београд, 1982, *op.cit.*

³⁰ Т.Стојков, *Опозиција у време Шестојануарске диктатуре 1929-1935.*, Београд, 1969, стр. 54.

³¹ §2 Прокламације Краља Александра Карађорђевића, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, бр. 6 од 06.01.1929. год,

³² *Ibid.* §18, §19, §20

законодавну, извршну и судску. То се огледа у чињеници да се он налазио као последња инстанца сваке од њих.

Заједно са Прокламацијом Краљ је објавио и састав нове владе. Нови Министарски савет чинили су истакнути дворски људи из редова Радикалне странке, Маринковићеве фракције Демократске странке, чланови Словенске људске странке Антона Корошеца, и неки дисиденти из Хрватске сељачке странке,³³ а све Краљеви људи од поверења. Састав нове владе изгледао је овако:

1. Генерал Петар Р. Живковић – Председник владе, Министар Унутрашњих Дела,
2. Никола Узуновић – Министар без портфеља,
3. Антон Корошец – Министар Саобраћаја,
4. Војислав Маринковић – Министар Иностранних Дела,
5. Генерал Стеван Хацић – Министар Војске и Морнарице,
6. Тугомир Алауповић – Министар Вера,
7. Урош Круља – Министар Народног Здравља,
8. Мате Дринковић – Министар Социјалне Политике, Заступник Министра Трговине и Индустрије,
9. Милан Сршкић – Министар Правде,
10. Божидар Максимовић – Министар Просвете,
11. Станко Шврљуга – Министар Финансија,
12. Ото Франгеш – Министар Пољопривреде и Вода,
13. Стеван Савковић – Министар Грађевина, Заступник Министра Пошта и Телеграфа
14. Лазар Радивојевић – Министар Шума и Рудника и Заступник Министра Аграрне реформе.

Као што се да приметити, на челу Министарског савета нашло се лице из редова војних команданата (као што је предложио и Стјепан Радић приликом Краљеве посете након атентата у Скупштини). Поред Генерала Живковића, у влади су највећи утицај имали и Никола Узуновић, Божа Максимовић, Милан Сршкић, Стеван Хацић и Лазар Радивојевић – истакнути радикали.³⁴

³³Ф.Чулиновић, *Државноправна историја југословенских земаља XIX и XX вијека – друга књига, Србија – Црна Гора – Македонија, Југославија 1918 – 1945.*, Загреб, 1954, стр. 283.

³⁴*Ibid.* стр.283.

Након именованја нове владе уследио је још један Краљев проглас у коме је јасно стављен програм нове владе – да је Министарски савет дужан да се стара о поштовању постојећих закона и да ће за свој рад бити одговорни искључиво Краљу.

Диктатура уведена Прокламацијом од 06.01.1929. године трајала је до доношења Октроисаног устава 03.09.1931. године.

Александар је веровао да је национално јединство његова главна одговорност и надао се да ће, уклањањем страначког система, инспирисати своје људе да сматрају себе Југословенима, а не Србима или Хрватима.³⁵

Диктатура Краља није наишла на отпор у другим земљама, штавише, овакав поступак сматран је нужним за спас државног јединства од сепаратичких тежњи које су повремено прибегавале и насиљу.³⁶ Међутим, неке од држава задржале су и неутралан став или овом догађају нису придавале већи значај. Тако је, на пример, Диктатури Краља Александра Карађоршевића посвећено мало пажње у Сједињеним Америчким Државама – како је у току била промена власти у САД-у, крај мандата председника Џона Кулица и доласка Херберта Хувера на место председника, то се ниједан од њих није желео детаљније изјашњавати о политичкој ситуацији у Краљевини СХС. Атентату у Скупштини и увођењу диктатуре, америчка штампа посветила је мало пажње, али без дубљег улажења у проблематику.³⁷

6. Закони којима се спроводи диктатура

6.1. Закон о Краљевској власти и Врховној Државној управи

Како је Видовдански устав стављен ван снаге, јавила се нужност за регулисањем Краљеве власти и државне управе. То је учињено управо Законом о Краљевској власти и

³⁵ „Alexander believed that national unity was his chief responsibility and he hoped that, by removing the party political system, he might inspire his people to think of themselves as Yugoslavs rather than as Serbs or Croats“ – D. Shepherd, *The Royal dictatorship in Yugoslavia, 1929-1934: as seen from British sources*, University of Durham, (1975), преузето 28.01.2018. године са http://etheses.dur.ac.uk/9788/1/9788_6582.PDF, in Abstract of Thesis.

³⁶ „The evaluation of Alexander I should not be unambiguous. He did undeniably suspend democracy in the country and declare himself its only leader. However, his motives went considerably beyond the idealistic and uncritical idea of democracy. At the beginning of January 1929, he attempted to save the unified state from an actual threat of breaking apart due to strong separatist tendencies, occasionally resorting to terrorist methods.“ – K.S. Moravski, *The assassination of King Alexander I of Yugoslavia in the light of archival press articles*, *Studia z Dziejow Rosji i Europy Srodkowo-Wschodniej*, vol. 51. No. 1, Varšava, 2016, преузето 13.01.2018. године са <http://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/SDR/article/view/SDR.2016.EN1.03/10891>, стр.74.

³⁷ Више о томе у: J. D. Treadway, *King Alexander's Coup of January 6 1929. – The American response*, *Serbian studies*, vol.6, number 3, North American Society for Serbian studies, 1992, преузето дана 13.01.2018. године са http://www.serbianstudies.org/publications/pdf/SS_Vol%206_1992_No%203-new.pdf, стр. 5-20.

Врховној државној управи.³⁸ Овај закон је већином задржао одредбе из Одељка V Устава из 1921.године. Разлика се огледа у овлашћњима Краљевим која се тичу законодавне, извршне и судске власти.

Законодавна власт је искључиво у надлежности Краља. Како је укинута установа Народне скупштине, сви закони доносе се Краљевим указом који морају бити премапотписани од стране Председника Министарског савета и ресорног Министра.

Извршну власт врше Министри, чланови Министарског савета, а које Краљ именује по свом нахођењу.

Судска власт регулисана је посебним законом. У Закону о Краљевској власти и Врховној Државној управи стоји само да се пресуде изричу у име Краља. Што се тиче одговорности Краља, Закон је задржао решење Видовданског устава којим је предвиђено да је личност Краља неповредива и да се Краљу не може ставити ништа у одговорност.

6.2. Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави³⁹

Овај Закон заправо представља новелу Закона из 1921. године донетог против Комунистичке партије.⁴⁰ Предмет регулисања овог закона јесу постојеће политичке странке и друга окупљања народа на политичкој основи.

Чл.3. Закона наређено је растурање свих политичких странака које у свом називу и програму имају ознаку верског или племенског. Овим се учинио корак напред ка интеграцији у Краљевину Југославију и југословенски народ.

С друге стране, није искључиво забрањено оснивање нових политичких партија. Чл.4. Закона регулисано је ово право, с тим што је уведен услов, а то је да се добије дозвола управне власти. Уколико удружење не добије ову дозволу у року од 30 дана, сматра се да такво удружење није дозвољено.

Законом је, такође, забрањено било какво окупљање, на отвореном или у затвореном простору, без дозволе управне власти – чл-5- Закона.

Из напред наведеног може се закључити да је циљ овог Закона да се учврсти апсолутистичка власт Краља и да се унапред спречи било каква организација која ће покушати да промени поредак у земљи. Ово је чак предвиђено и као кажњиво дело и то на

³⁸ Закон о Краљевској власти и Врховној Државној управи, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, бр. 6 од 06.01.1929. године.

³⁹ Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, бр. 6 од 06.01.1929. године.

⁴⁰ Љ.Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Нови Сад, 2002, *op.cit.* стр. 518.

самом почетку Закона, у чл.1., а као казна је предвиђена смрт или тешка робија у трајању од 20 година.

6.3. Закон о Државном суду за заштиту државе⁴¹

Државни суд за заштиту државе установљен је при Касационом суду у Београду и и његовој надлежности било је вођење кривичног поступка за кривична дела прописана у глави IX Кривичног законика Краљевине Србије (кривична дела против отаџбине, власти и Устава) и Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави. На овај начин проширена је примена Кривичног (казнителног) законика Краљевине Србије на територију целе државе.⁴²

С друге стране, као поступак по коме ће се поступати изабрани су прописи казненог поступника за Хрватску и Славонију.

Сам Закон није решио нека од кључних питања као што је број судија или услови за избор на место судије. Регулација ових питања остављена је у надлежност Министра Правде, Милана Сршкића.⁴³ Краљ је био овлашћен да именује судије Суда за заштиту државе. Био је дужан да их именује из реда судија, на предлог Министра правде.⁴⁴

Већ у овом Закону посебан проблем представља разноврсност прописа којим се регулише материја кривичног права и лако се може уочити нужност доношења јединствених прописа који ће важити на простору целе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.

6.4. Закон о називу и подели Краљевине на управна подручја⁴⁵

Овај Закон сматра се најважнијим законом којим се уводи диктатура. Према овом Закону, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца мења назив и постаје *Краљевина Југославија*. Наиме, овај Закон ставио је тачку на подели државе на три племена – Србе, Хрвате и Словенце, и уместо њих увео је јединствени назив, а који би обухватио и Црногорце и Македонце – народ *Југословена*.

Истим Законом укинута је 33 управних области и држава је подељена на 9 бановина.

⁴¹Закон о Државном суду за заштиту државе, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, бр. 9 од 11.01.1929. године.

⁴²Чл.1. ст.2. Закона о Државном суду за заштиту државе.

⁴³Дана 14.01.1929. године донета је Уредба за извршење Закона о Државном суду за заштиту државе (*Службене Новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, бр. 13 од 17.01.1929. године).

⁴⁴С. Шаркић, Д. Поповић, Д. Николић, *Велики правни системи и кодификације*, Београд, 2005,стр.102.

⁴⁵Закон о називу и подели Краљевине на управна подручја, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 232 од 04.10.1929. године.

III ДОНОШЕЊЕ КРИВИЧНОГ ЗАКОНИКА ЗА КРАЉЕВИНУ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА И ЊЕГОВЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

1. Историја српског кривичног права

1.1. Кривично право пре доношења Душановог законика

У току свог развоја, кривично право Србије прошло је кроз исте фазе као и кривично право других народа. Прве писане споменике добијамо тек у 12. веку.

Кривично право наше државе тада већ има јавни карактер које је резултат рецепције византијског права, док је пре тога кривично право имало приватни карактер и било је регулисано неписаним обичајним правом. Међутим, и након рецепције византијског права, у праву наше државе остала је једна установа мешовитог (приватно-јавног) карактера – установа *вражде* која је представљала вид композиције за убиство. Ова врста санкције заједничка је свим словенским народима и представља један вид наслеђа који се одржао и након оснивања засебних држава и упркос утицају других правних система. Ова установа је остала до краја српске средњовековне државе где се једна њена половина плаћала држави, а друга породици убијеног.⁴⁶

Извори права у Србији су према томе обичајно право, повеље, међународни уговори, византијски правни зборници и домаћи закони и, по неким мишљењима, статuti поморских градова.⁴⁷

Обичајно право дуго времена било је једини извор права у феудалној Србији и тако је остало до доношења првих писаних извора права. Доношењем првих писаних закона, његова примена се доста сужава, али оно и даље остаје главни извор права у оним деловима државе и у оним областима које нису биле регулисане другим нормама.

Обичајно право - Српски владари из династије Немањића радили су на томе и залагали су се за одржање обичајног права. Овај став није напуштен ни доношењем Душановог законика, чије бројне одредбе представљају заправо кодификацију обичајног права. И након кодификације права у феудалној Србији, обичајно право остало је један од битнијих правних извора и његов значај огледа се пре свега у попуњавању правних празнина које су постојале у тадашњем законодавству.

⁴⁶Т. Живановић, *Основи кривичног права Краљевине Југославије- општи део*, Београд, 1935, стр. 65.

⁴⁷Љ.Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Нови Сад, 2002, *op.cit.* стр. 47.

Повеље - Повеље су први писани извори права у нашој правној историји. Издавали су их владари, а представљају наредбе и указе који су издавани повлашћеним слојевима. Према томе, разликују се манастирске, властеоске и градске повеље. Када се ради о историји кривичног права, најзначајније су повеље: *Жичка повеља* краља Стевана Првовенчаног од 1220. године (где се у чл.18. прописују телесне и новчане казне за брачна кривична дела), *Повеља Св.Николи Врањинском* краља Владислава од 1242. године (где се у чл.5. налази кривично дело непослушности владоцу, а које је касније преузео и Душанов законик у чл.135.), *Хилендарска повеља* краља Драгутина од 1276-1281 године (где се у чл.4. говори о невери и вражди), *Повеља Св. Ђурђу Скоропостижном (Скопска)* краља Милутина од 1300. године, (која предвиђа да ће се вражда узимати од убице, а не од града или породице – уводи се лична одговорност), *Св.Стефанска (Бањска) повеља* краља Милутина од 1313-1318. године (у којој је регулисано више врста кривичних дела, између осталог и телесна повреда и самовлашће)⁴⁸, *Грачаничка повеља* краља Милутина из 1321. године. Ова повеља у одељку под насловом „*Закон стари Србљем*“ садржи прописе о неким кривичним делима и о судској надлежности.⁴⁹

Међународни уговори - Међународни уговори закључивани су најчешће са Дубровником, обзиром да је средњевековна Србија с њим имала највише сарадње, па је постојала и потреба да се међусобни односи правно регулишу. За историју кривичног права најзначајнији су следећи: *Уговор Великог Жупана Стефана Немање* од 1189. године (где се у чл.1. предвиђа екстрадиција), *Уговор краља Уроша* од 1254. године (који предвиђа да ће суд одлучивати ако се „која год кривина чини“, а искључује се издавање бегунца), *Наредба краља Милутина* од 1308. године (која предвиђа вражду за убиство између Србина и Дубровчанина).⁵⁰ Најзначајнији уговор са Дубровником био је *Уговор цара Стефана Душана* закључен 1349. године, којим је предвиђено да ће све спорове Дубровчана решавати српски судови, а за тежа кривична дела судиће сам цар. Мешовите спорове судили су мешовити судови. Дубровчанима је забрањен унос оружја у Србију и његов пренос преко Србије.⁵¹

⁴⁸Т. Живановић, *Основи кривичног права Краљевине Југославије- општи део*, Београд, 1935,*op.cit.* стр. 68.

⁴⁹Љ.Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Нови Сад, 2002, *op.cit.* стр.50.

⁵⁰Т. Живановић, *Основи кривичног права Краљевине Југославије- општи део*, Београд, 1935,*op.cit.* стр. 69.

⁵¹Љ.Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Нови Сад, 2002, *op.cit.* стр. 51.

Рецепција византијског права – Први византијски закони ушли су у Србију путем цркве, као и у осталим западним државама, јер је црква живела по римском праву. Тако је канонско право у свим хришћанским државама било пут којим је римско право продирало у обичајно право. Владари су подржавали важење римског права, тежећи онаквом политичком ауторитету, какав је владарима осигуравало римско право.⁵² Рецепција византијског права у Србији почиње за време владавине Стефана Немање и вршена је путем скраћених зборника византијског права (пре свега *Еклоге* и *Прохирона*) и преко зборника црквено-световног права (*номоканона*). Што се номоканона тиче, најзначајнији је *Фотијев номоканон*, који је Св.Сава, за време владавине краља Стевана Првовенчаног, у периоду од 1200. до 1208. године, превео са грчког на српски па је исти код нас познатији као *Св.Савски номоканон* или *Српска крмчија*.⁵³ Обзиром на значај и улогу Св.Саве, кривичноправне норме садржане у Крмчији, поред цркве, примењивали су и државни судови, или им је барем служио као ослонац.⁵⁴ За време Душанове владавине, а пре доношења Душановог законика, у Србији је преведен и промењиван још један византијски зборник – *Синтагма Матије Властара* из 1335. године, али без идеолошких образложења и политичких ставова о византијској царској власти, као и чисто црквена правила која је иначе садржао Номоканон Св.Саве.⁵⁵

Како се за време владавине Цара Стефана Душана територија државе знатно увећала и како су се у њој примењивале одредбе различитих закона, то се указала потреба за доношењем јединственог закона који ће важити на територији целог царства.

1.2. Душанов законик

Душанов законик донет је 1349. године у Скопљу. Како је текао рад на законнику није познато, али су у законодавном раду свакако учествовали цареви најближи сарадници и људи који су били познаваоци права – црквени јерарси за област црквеног права, логотет и други чланови царске канцеларије. Сабор се састао на Спасовдан (Вазнесење), 21.05.1349. године у Скопљу и у раду сабора, поред Цара Стефана Душана и патријарха Јоаникија,

⁵²*Ibid.* стр.52.

⁵³Т. Живановић, *Основи кривичног права Краљевине Југославије- општи део*, Београд, 1935, *op.cit.* стр. 66.

⁵⁴*Ibid.* стр.67.

⁵⁵Љ.Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Нови Сад, 2002, *op.cit.* стр. 55.

учествовали су и царица Јелена, и краљ Урош, сви архијереји, духовници и светогорски калуђери и сва властела, велика и мала.⁵⁶

Законик донет 1349. године садржао је 135 чланова. Овим Законом уређено је више правних материја – обичајно право, црквено право, организација судства, права и обавезе различитих слојева друштва. Обзиром на ово може се рећи да је Душанов законик представљао неку врсту устава за тадашњу Србију, али не у савременом значењу тог термина.

У самом Законику може се уочити распоред материје по садржини, и то од 1. до 83. члана. Тако је одредбама од 1. до 38. члана регулисана црква и црквено право, заштићена је православна црква у односу на католичку цркву и јереси. Од 39. до 63. члана налазе се прописи којима се уређује правни положај властеле, а од 69. до 83. члана налазе се прописи о правном статусу зависног становништва. После 83.члана не може се уочити неки систематски распоред правних норми.⁵⁷

На сабору одржаном 1354. године у Скопљу или Серезу Душановом законуку додато је 66 чланова, који у суштини представљају цареве новеле (хрисовуље или наредбе) издатих у периоду од 1349. године до 1354. године, тако да коначна верзија Законика је садржала 201 члан. У овој допуни највећа пажња посвећена је поново регулисању сталешких односа, али и борби против крађе и разбојништва.

Највећи број одредби Душановог законика посвећено је кривичном праву. Ове одредбе имају следеће карактеристике:

- 1) Казне предвиђене Законом биле су *сурове* – сурови начини извршења смртне казне и сакаћења,
- 2) Казне одликује и *сталешка неједнакост* – за различите сталеже била је прописана различита врста и висина казне,
- 3) Казне су биле прописане и одређене за свако кривично дело чиме је *сузбијена судијска произвољност*,
- 4) *Колективна* кривична одговорност била је и даље заступљена и имала је *имовинскоправни карактер* – предвиђена као породична одговорност и као колективна одговорност села,

⁵⁶*Ibid.* стр.57.

⁵⁷*Ibid.* стр.58.

- 5) *Виност се не истаче посебно* осим код кривичног дела убиства где се прави разлика између умишљајног и нехатног лишења живота,
- б) Не прави се посебна разлика између *малолетних* и пунолетних учioniоца кривичних дела.⁵⁸

Душанов законик, а посебно његове кривичноправне норме, примењивале су се до коначног пада Деспотовине под власт Отоманске империје 1459. године.

1.3. Кривично законодавство за време турске владавине у нашој земљи

Након пада Деспотовине под турску власт 1459. године, престали су да важе сви закони који су до тада важили на територији Србије. Међутим, у реалном животу ови закони су се још увек примењивали, барем поједине одредбе. Традицију Душановог законика одржала је црква тиме што су се у њој чували ови списи.

За време турске владавине Срби су живели развојени по селима у којима се примењивале одредбе које су важиле за ту заједницу. Наиме, турска власт била је исувише неуређена, нису постојали закони који би важили на територији целе окупиране државе нити је турска власт уопште показивала намеру да изврши било какав вид нормирања правних односа у вазалној Србији.

У оваквој држави реакција на извршена кривична дела била је приватна, било у облику прогонства и освете, било у облику композиције (откупнине). Посебан вид откупнине представљала је крвнина, накнада која се плаћала за убиство.

1.4. Кривични законик Проте Матеје Ненадовића

Кривични право од периода Првог српског устанка почиње добијати јавноправни карактер.

Први пропис који је садржао кривичноправне одредбе у овом периоду био је *Кривични законик Проте Матеје Ненадовића*. Донет је на скупштини Ваљевске нахије 05.05.1804. године и садржао је 14 или 15 пунктова. Сматра се да је овај законик важио на простору целе државе, али се може закључити и да се под тим мислило на територију Ваљевске нахије. Законик је био на снази до 1807. године

У „*Мемоарима*“ Прота Матеја навео је само 7 пунктова, а који су преузети из *Крмчије*. Они гласе:

1. Ко би убио човека, да се убије и на коло метне.

⁵⁸Т. Живановић, *Основи кривичног права Краљевине Југославије- општи део*, Београд, 1935, *op.cit.* стр. 75.

2. Ко отме девојку силом, тај женик, кум и стари сват шибу да трче, а други штаповима да се каштигују.
3. Ко украде јагње, прасе, коња или вола, тај да плати двоје и да се каштигује штаповима.
4. Ко утече из вијске без допуштења, да трчи шибу.
5. Са страже који побегне да се стрелја.
6. Који се криво закуне и криво осведочи, тај сву ону штету за коју је сведочио, да плати, штаповима да се каштигује, и да му се никада више ништа не верује.
7. Кад се сваде и псују, који се превати за оружје, као пола убиства, да трчи шибу.⁵⁹

Као што се да приметити, као казне у овом Законику преовладавају телесна казна и смртна казна. Као основу у изради овог Законика, Прота Матеја је користио пре свега *Крмчију*, али и *Јустинијанове законе* и „*Мојсијеву строгост над Јеврејима*“.

1.5. Карађорђев закон

Карађорђев закон донет је 1807. године. Садржао је 38 чланова, с тим што првих 13 није сачувано. Одредбе које су сачуване указују углавном на кривична дела војне природе, убиства (где законик разликује умишљајно и нехатно убиство и покушај убиства), примање мита, увреде лица која припадају повлашћеном сталежу, крађе, неке врсте злоупотребе положаја, и сл. Занимљиво је то што законик, поред кривичноправних норми, садржи и одредбе грађанскоправне природе, као што су одредбе којима се регулише развод брака.

Новина у кривичном законодавству јесте свакако то што овај закон пружа извесну заштиту женама. Тако закон забрањује истраживање и спањивање жена оптужених да су вештице.⁶⁰ Поред тога, закон је као кривично дело предвидео и убиство нежељеног детета, чиме се пружа правна заштита деци зачетој ван брака.⁶¹

Казне које су биле предвиђене овим законом биле су различите, а карактерисала их је суровост, а често је предвиђено и да се казна изврши на исти начин на који је извршено кривично дело. Као телесна казна најчешће се наводи шиба. О чињеници да ли је Карађорђев закон примењиван или не, не постоје поуздани извори.

⁵⁹Љ.Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Нови Сад, 2002, *op.cit.* стр. 193.

⁶⁰Чл.31. Карађорђевог закона, у: Н.Ранђеловић, М.Тодоровић-Крстић, *Одабрани извори из државноправне историје југословенских народа*, Београд, 2009, стр. 79.

⁶¹Чл.30. *Ibid.*стр.78.

1.6. Кривични (казнителни) законик за Књажевство Србију

У периоду од 1815. године до 1860. године у Кнежевини Србији није постојао јединствен пропис који би регулисао материју кривичног права. Ова материја била је нормирана различитим прописима као што су појединачни закони, наредбе, уредбе, решења или чак упутства министарстава. Кривичне одредбе садржали су следећи закони: *Закон војени* од 1839. год., *Устројеније судова окружни* од 1840. год., *Закон о бунтовништву* од 1843. год., *Уредба о казњењу крадљиваца и лопова* од 1845. год., *Казнителни закон за поаре и крађе* од 1847. год., *Казнителни закон за полицајне преступе* од 1850. год.

Карактеристично за овај период је то да су, под утицајем страних законодавстава, крвна освета и композиција као казне потпуно ишчезле, а сва кривична дела имала су јавноправни карактер.

Дана 01.06.1855. године, кнез Александар Карађорђевић упутио је Савету Књажевства Србског акт у коме је предложио сачињавање јединственог прописа којим ће бити нормирана област кривичног права. У истом писму он је предложио Савету да без одлагања састави комисију којој ће бити поверена кодификација кривичног закона и закона о кривичном поступку. Како су односи између Кнеза и Савета били затегнути (што је довело до промене на престолу – свргавање династије Карађорђевић и поновног довођења Кнеза Милоша Обреновића на власт), то је Кнез Александар био принуђен да почетком 1856. године поново упути предлог Савету, али овог пута снабдевеностатистичким подацима о порасту криминалитета.

Савет је прихватио Кнежев предлог и 11.02.1856. године га обавестио да је формирао комисију за израду предлога закона, у коју су ушли школовани правници, образовани на најугледнијим европским универзитетима. Завршни пројекат комисија је предала Савету марта 1858. године, али услед бурних политичких дешавања овај предлог није уопште разматран.⁶²

На Светоандрејској скупштини ситуација се променила па је сада Савет био тај који је указао на потребу доношења јединственог закона. Комисија која је тада одређена имала је два задатка – да погледа пројекат који је предала претходна комисија и пројекат

⁶²Љ.Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Нови Сад, 2002, *op.cit.* стр. 255.

београдског адвоката Симе Станисављевића.⁶³ Савет је усвојио први пројекат, уз извесне измене и 1859. године актом о томе известио Кнеза Милоша. Дана 29.03.1860. године објављен је „Криминални (казнителни) законик за Књажевство Србију“.

Сам законик састоји се од Увода и три дела, а укупно 397 чланова систематизованих у 45 глава.

Увод садржи дефиниције три врсте кривичних дела (злочинства, преступи и иступи), а као критеријум по коме би се ова дела разликовала предвиђена је тежина прописане казне. Тако је за злочинство предвиђена смртна казна, робија или заточење, за преступ казна затвора, лишења звања, телесна или новчана казна, а за иступ казна затвора од месец дана, новчана казна до 30 талира или телесна казна до 3 удараца. У уводном делу видимо и да је усвојен принцип законитости, али и начело једнакости свих грађана пред законом. Овај део Законика регулише и екстрадицију.

Први део садржи одредбе којима се дефинише опште појмове кривичног права – казне, покушај, саучесништво, о олакшавајућим и отежавајућим околностима, о чињеницама које искључују кривичну одговорност, стицају, поврату и застарелости. Казнителним законом предвиђене су следеће казне: смртна казна, робија, заточење, затвор, лишење звања, новчана казна, батињање, губитак грађанске части, забрана обављања одређеног занимања и протеривање. Код телесних казни постојало је ограничење – нису се извршавале јавно, чиме се гарантовало очување угледа оптуженог, а било је забрањено и примена ове казне у односу на жене.

Други део чине двадесет три главе које регулишу поједине злочине и преступе. Критеријум за разврставање кривичних дела било је добро које је кривичним делом угрожено (отацбина, владар и устав, закон, власт и јавни поредак, чиновничка и свештеничка служба, новчани промет, јавне и приватне исправе, живот, телесни интегритет, лична слобода, морал, црква и религија, част, имовина, вера у заклетву и сведочење и општа сигурност људи и имовине).

У трећем делу нормирани су иступи, као најлакша кривична дела која су у надлежности полицијских власти.

Казнителни законик за Књажевство Србију рађен је о угледу на *Пруски кривични закон*, а који је за основу имао француски *Codepenal*. Наш законик се у тој мери ослањао

⁶³Т. Живановић, *Основи кривичног права Краљевине Југославије- општи део*, Београд, 1935, *op.cit.* стр. 84.

на пруски кривични законик да су неке представљале буквалан превод са немачког. Међутим, Казнителни законик садржао је и норме које су биле одлике српског морала, обичаја и прилика. Највеће разлике између ова два законика огледају се у вези са чисто политичким кривичним делима које су у Казнителном законуку регулисане у глави IX - кривична дела против отаџбине, власти и Устава.

Казнителни законик био је на снази све до 1929. године, а за време свог важења претрпео је неколико допуна и измена. Тако је Законом о изменама и допунама од 20.03.1863.године, након пораста степена криминалитета, уведен полицијски надзор као посебна врста санкције, а проширена је и примена смртне казне на кривична дела опасна краља у стицају или поврату, паљење храмова или других објеката у којима људи стално бораве. Смртна казна је поново добила ширу примену након атентата на Кнеза Михаила Обреновића, па је 1868. године Законом о изменама и допунама Казнителног законика ова казна предвиђена и за учиниоце политичких кривичних дела. Још једна велика промена десила се 11.12.1873. године када је Законом о изменама и допунама коначно укинута телесна казна бојем. Поред ових, било је и других измена Казнителног законика за Књажеводство Србију, али оне су биле од мањег значаја.

2. Рад на реформи кривичног законика

Рад на измени кривичног законодавства у неким земљама започет је и пре ступања у заједничку државу.

Тако је у Хрватској 1882. године образована комисија са задатком да изради нови Казнени закон о злочинствима и преступима, а према „Основама новог казненог закона о злочинствима и преступцима за Краљевину и Славонију уз образложење“ из 1879. године. Ова комисија је након 8 одржаних састанака обуставила даљи рад на кодификацији.

И у Србији се осетила потреба за доношењем новог кривичног законика. Године 1908. при Министарству правде основана је тзв. „ужа комисија“ са задатком да изради пројекат српског Кривичног законика. Дана 27.03.1910. године комисија је министру правде предала рукопис пројекта законика.

Следеће године основана је „шира комисија“ која је требало да прегледа пројекат и учини измене уколико су потребне. Тако је 1911. године израђен нови пројекат који се од пројекта из 1910. године разликовао у две тачке: 1) у законски систем уведен је појам

кривца и прешло се на систем Трипартиције⁶⁴ и 2) у делу законика који регулише институт „казне“ уведене су мере безбедности, као посебан вид кривичних санкција.

У заједничку државу ушле су југословенске земље 1. децембра 1918. године свака са својим правом, по којем су до тада живеле у склопу пређашњих држава.⁶⁵ Постојало је шест правних подручја, а као критеријум поделе узети су правни прописи који су на тој територији примењивани. Правна подручја су била:

1) Србијанско правно подручје – обухватало је територију Краљевине Србије и као извор кривичног права примењиван је *Казнителни законик из 1860. године* са каснијим изменама и допунама.

2) Правно подручје Црне Горе – обухватало је територију некадашње Краљевине Црне Горе, а у области кривичног права важио је *Кривични законик из 1906. године*.

3) Хрватско-славонско правно подручје – простирало се на територији бивше Краљевине Хрватске, Славоније и Далмације али без Далмације, Међумурја и Истре (која је мировним споразумом припала Италији). Овде је важило аутономно право Хрватске, а кривичноправна материја била је регулисана *Казненим законом из 1852. године*.

4) Далматинско-словеначко правно подручје – налазило се на територији Далмације са острвима Рабом, Пагом и Крком, подручје котара Кастав и Словенију и у њему су важили прописи Аустро-Угарске и *Казнени закон о злочинствима, преступима и прекршајима из 1852. године*.⁶⁶

5) Правно подручје Војводине са Међумурјем – овде не можемо говорити о јединствености правних прописа који су важили на целој територији. У области кривичног права примењивани су *V законски чланак законика из 1878. године* и *XL законски чланак законика из 1879. године*.⁶⁷

6) Босанско-херцеговачко правно подручје – обухватало је територију Босне и Херцеговине. Кривично право било је регулисано Кривичним закоником Аустрије од 1852. године, а примењиван је и *Казнени (кривични) закон о злочинствима и преступима из 1879. године*.⁶⁸

⁶⁴Види стр. 32.

⁶⁵Љ.Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Нови Сад, 2002, *op.cit.* стр. 534.

⁶⁶Д. Лазиф, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год. I књига – Општи део*, Београд, 1932, стр. 18.

⁶⁷*Ibid.*

⁶⁸*Ibid.*

Проста примена већ постојећег законодавства у новој Краљевини била је немогућа као трајно опредељење. Пред новом државом стајало је отварање процеса стабилизације и унификације правног система.⁶⁹

Након сједињења више држава у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, кодификација кривичног права постала је нужнија. Имајући у виду да је Видовдански устав предвидео једнакост свих грађана пред законом⁷⁰, неопходно је било предвидети кривичноправне норме које ће се примењивати на територији целе Краљевине.

При Министарству правде основан је Стални законодавни савет који је приступио изради новог Кривичног законика дана 17.01.1921. године. Овај пројекат завршен је 1923. године, а 1926. године дошао је пред Народну скупштину. Био је предмет дискусије у Законодавном одбору, али сам закон никад није изгласан у Народној скупштини. Узевши у обзир политичка дешавања у земљи и кризу парламентаризма, рад на новом законнику који ће регулисати материју кривичног права стављен је у други план. Овој проблематици поново је посвећена пажња тек почетком 1929. године, када је Краљ Александар Карађорђевић укинуо Видовдански устав и увео диктатуру.

3. Објављивање Кривичног законика

Кривични законик за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца донет је 27.01.1929. године, а обнародован је дана 09.02.1929. године у „Службеним новинама Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца“ број 33. Сам Законик није прецизно предвидео *vacatio legis*, већ је у Завршним одредбама, у последњем члану на општи начин предвиђено да закон ступа у живот одмах по објављивању у службеном гласилу, а дан када ће добити обавезну правну снагу требало је касније одредити.⁷¹

Дана 16.02.1929. године донет је *Закон којим се стављају на снагу и уводе у живот Кривични законик, Законик о судском кривичном поступку и Закон о извршивању казни лишења слободе*.⁷² Овим Законом предвиђено је да ће Кривични законик Краљевине СХС обавезну правну снагу добити 01.01.1930. године.

⁶⁹Н. Ранђеловић, *Историја права II – основи српске историје права, друго издање*, Ниш, 2012, стр. 163.

⁷⁰Чл. 4. Устава Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, *op.cit.* стр.334.

⁷¹Чл.405. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, број 33, од 09.02.1929. године,

⁷²Закон којим се стављају на снагу и уводе у живот Кривични законик, Законик о судском кривичном поступку и Закон о извршивању казни лишења слободе, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*, број 47, од 26.02.1929. године,

Реформисано кривично законодавство заједничке државе резултат је потреба које су се до тада показале у законодавству и пракси, с једне стране, и постулата модерног кривичног права, с друге стране. На испуњењу ова два захтева ослањали су се и нацрти кривичног законика из 1910. и 1911. године.⁷³

Јединствени Кривични законик, се пак, ослањао на Нацрт кривичног законика, који је израђен 1911. године у Краљевини Србији. Садржина законика казује да су његову основу чиниле идеје социолошке кривичноправне школе.⁷⁴ Имајући то у виду, слободно можемо рећи да је у материји кривичног права била доминантнија српска правна традиција.

Кривичним закоником, ако се посматра тројна деоба извршених дела, претходно важећег кривичног права у Србији, донета је још једна новина. Закоником су обухваћени злочини и преступи, али не и иступи. Предвиђено је да се иступи регулишу посебним законом, јер су третирани као „полицијско неправо“.⁷⁵

Сам Законик није дуго остао на снази у свом оригиналном облику, већ је убрзо дошло до потребе да се исти допуни. Дана 09.10.1931. године донет је *Закон о изменама и допунама у Кривичном законнику, Закону о судском кривичном поступку, Закону о штампи и Закону о извршавању казни лишења слободe*⁷⁶ који у чл. 1 врши измене Кривичног законика. Саме измене нису битно дирале у систем и метод Законика, већ су увеле ситније измене претежно у посебном делу у одредбама које су прописивале врсту и висину кривичних санкција.

4. Законски прописи од значаја за примену Кривичног законика

Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (касније Кривични законик Краљевине Југославије) био је основни извор кривичног права у Краљевини. Остали горе

⁷³ „Praosnova kazenskega prava v novi dobi se naslanja na potrebe, ki so se izkazale v življenju in praksi, ter na postulate moderne kazensko – pravne vede. Ta dva momenta sta bila moredavna tako pri sastavljanju srb.k.z. 1910, takor kudi našega edinstvenega k.z.“ - А. Маклецов, Ново казенско право Краљевине СХС, *Словенски правник, Лето XLIII*, Љубљана, 1929, стр.180.

⁷⁴Н. Ранђеловић,*Правни живот Србије у заједничкој држави*; у: Стојичић Слободанка, Данковић Весна (ур.), *Србија 1804-2004: друштво, економија, држава, право, политика, култура, религија: зборник радова са научног скупа одржаног 20-23. октобра 2004. године на Правном факултету у Нишу*, Ниш, 2005.год., стр. 171.

⁷⁵В. Ђурђић, Н. Ранђеловић, Г. Илић, *Српско државно тужилаштво 1804 – 2004*, Ниш, 2004, стр.82.

⁷⁶ Закон о изменама и допунама у Кривичном законнику, Закону о судском кривичном поступку, Закону о штампи и Закону о извршавању казни лишења слободe, *Службене новине Краљевине Југославије*, број 245 од 20.10.1931. године,

набројани закони и уредбе, уз још неке подзаконске акте, представљају *допуну* Кривичном закону (допунско главно опште кривично право).⁷⁷

Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца регулисао је материјално кривично право. Да би норме овог Законика заживеле и имале практичну примену, било је потребно донети и низ других закона. Од значаја за примену норми Кривичног законика из 1929. године су следећи закони:

1. Закон о адвокатима за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 65 од 19.03.1929.год.,
2. Закон о државном тужиоштву, *Службене новине Краљевине Југославије* бр. 73 од 28.03.1929.год.,
3. Закон о извршавању казни лишења слободе, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 47 од 26.02.1929.год.,
4. Закон о судијама редовних судова, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 9 од 11.01.1929.год.,
5. Закон о судском кривичном поступку за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 45 од 23.02.1929.год.,
6. Закон о уређењу редовних судова за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 20 од 25.01.1929.год.,
7. Закон о уређењу шеријатских судова и шеријатским судијама, *Службене новине Краљевине Југославије* бр. 73 од 28.03.1929.год.,

Поред ових закона, од значаја за примену појединих одредби Кривичног законика су и уредбе које је доносио Министар правде, а по овлашћењу Краља. Предмет ових уредби јесте детаљније регулисање појединих питања закона са којим су у вези и то су следеће уредбе⁷⁸:

1. Уредба за извршење Закона о државном суду за заштиту државе, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 13 од 17.01.1929.год.,

⁷⁷ Више о томе у: Т. Живановић., *Основи кривичног права Краљевине Југославије- општи део*, Београд, 1935, стр. 13.

⁷⁸ Текстови наведених уредби, уз још неке додатне а које нису од значаја за ову проблематику, издате су у виду збирке закона. За детаљније видети: Никетић Гојко – Уредбе за извршавање Кривичног законика и Законика о судском кривичном поступку, *Збирка закона протумачених судском и административном таксом св.148*, Београд, 1930, Издавачка књижарница Геце Кона,

2. Уредба за извршивање мера безбедности, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 17 од 23.01.1930.год.,
3. Уредба о оснивању и раду државних завода за васпитање и поправљање деце и млађих малолетника, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 17 од 23.01.1930.год.,
4. Уредба о организацији, употреби и наплати осуђеничке радне снаге у казним и другим сличним заводима, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 23 од 31.01.1930.год.,
5. Уредба о васпитању и поправљању страјних малолетника осуђених на казну лишења слободе, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 17 од 23.01.1930.год.,

5. Доктрина Трипартиције

Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца састоји се из два дела – општег и посебног. Сходно овој подели извршена је и подела науке кривичног права на општи и посебни део.

У општем делу, наука кривичног права изучава основне принципе кривичног права, његове опште појмове и институте, као и њихову систематику. У изградњи општег дела кривичноправне науке примењују се два система – *бипартитни* (дводеоци) и *трипартитни* (тродеоци).⁷⁹

Суштина разликовања ова два система лежи у томе да ли постоје два или три основна кривичноправна појма. Присталице Бипартиције (чији је творац Анселм Фојербах и класична школа) сматрају да су основни кривичноправни појмови *кривично дело* и *кривична санкција*, и да сви остали појмови и институти произилазе из њих.

Систем Трипартиције (чији је творац Тома Живановић) заступа становиште да постоје три основна кривичноправна појма – *кривично дело*, *кривац* и *кривична санкција*. По овој доктрини, кривично дело се посматра у објективном смислу, тако да учинилац кривичног дела представља самостално правно биће па је самим тим и посебан појам у кривичном праву.

⁷⁹ Д.Јовашевић, *Кривично право – Општи део, четврто измењено и допуњено издање*, Београд, 2016, стр. 32.

Код Кривичног законика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (касније Кривичног законика Краљевине Југославије), у односу на кривичне законике и системе свих правних подручја државе новина је управо увођење трипартитног система Томе Живановића.

Према мишљењу Томе Живановића, предмет кривичног права састоји се из три основна појма – елемента: *кривично дело, кривац и казна с привременом мером*. До појаве трипартиције, кривац је у кривичном праву био само физичко-психичко, не и правно биће, не дијалектичко-правна апстракција.⁸⁰ Кривица, као једна од његових карактеристика, унета је у кривично дело, које представља производ кривца као људског бића. Главна новина у Трипартицији је кривац као правно, и уз то као самостално правно биће (персонализација кривичног дела дакле).⁸¹

Доктрина Трипартиције прихваћена је још у пројекту Кривичног законика Краљевине Србије из 1911. године, али је њена примена заживела тек доношењем Кривичног законика Краљевине СХС од 27.01.1929. год. На ово јасно указује наслов друге главе који гласи „*Кривично дело и учинилац*“. Доктрина трипартиције се прожима кроз цео Кривични законик, како у његовом општем, тако и у посебном делу - код основа који искључују виност и противправност више не стоји „нема кривичног дела“ већ „није одговоран“, што јасно указује на персонализацију већине одредби.⁸²

Тродеоби метод своју примену нашао је и у кривичноправним прописима других држава. Тако нпр. у италијанском кривичном закону кривцу је посвећена посебна глава под називом „О кривцу и лицу повређеном кривичним делом“.⁸³ Шпански кривични законик из 1928. године извршио је раздвајање кривичног дела од учиниоца тако што је у првој глави регулисао појам кривичног дела, а у другој насловљеној као „Одговорност“ регулисао је појам кривца, тј. учиниоца.⁸⁴

Систем Трипартиције познавали су и поједини пројекти кривичних закона као што су пољски од 1932. године, француски од 1932. године, немачки од 1925-1927. године и руски од 1922. године.

Сходно мишљењу Томе Живановића, творца доктрине Трипартиције, поједини старији кривични законици, па и Казнителни законик за Књажевсто Србију (касније

⁸⁰Т. Живановић., *Основи кривичног права Краљевине Југославије- општи део*, Београд, 1935,*op.cit.* стр. 4.

⁸¹*Ibid.* стр.5.

⁸²*Ibid.* стр.6.

⁸³*Ibid.* стр.6.

⁸⁴*Ibid.* стр.7.

Краљевине Србије) од 1860. године може се излагати и према Бипартицији и према Трипартицији, а обзиром да садржи и персонализоване одредбе попут „казниће се“, иако не одваја посебно у општем делу учиниоца и његове карактеристике.

IV САДРЖИНА КРИВИЧНОГ ЗАКОНИКА ЗА КРАЉЕВИНУ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

1. Општи део

1.1. Уводне одредбе

„Нико не може бити кажњен за дело, за које није закон, пре него што је учињено, прописао да ће се и како ће се казнити онај који га учини“.⁸⁵

Сам Кривични законик у свом првом члану предвиђа принцип легалитета или начело законитости. То значи да нико не може бити оглашен кривим за дело које није Кривичним законом предвиђено као кривично дело. С друге стране, ово начело значи и да се лицу, које је оглашено кривим за неко кривично дело, може изрећи само она врста и висина кривичне санкције која је Кривичним законом предвиђена за то кривично дело.

У овом законском пропису су изражена два правила уведена у кривичним законима свих земаља, а то су: да нема кривичног дела без закона и да нема казне без кривичног закона.⁸⁶ Самим тим, забрањено је неког окривити и осудити за кривично дело које у тренутку његовог извршења није било важећим законом предвиђено као кривично дело.

Принцип легалитета кривичног дела (као и кривца и кривичне санкције), је дакле двострука гаранција грађанске слободе: против самовоља судија и против самовоље законодавца.⁸⁷

Следећим чланом регулисана је ретроактивна примена одредби Законика. Тако је предвиђено да ће се примењивати блажи закон, у случају да је дошло до промене закона од извршења кривичног дела, до покретања поступка против окривљеног за то кривично дело. Примена блажег закона повлачи примену целог закона, а не само појединих одредби којима се регулише кривично дело које се учиниоцу ставља на терет. Међутим, од овог

⁸⁵ Чл. 1. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

⁸⁶ Д. Лазић, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929. са изменама и допунама од 09.10.1931. год. I књига – Општи део*, Београд, 1932, *op.cit.* стр. 19.

⁸⁷ Т. Живановић., *Основи кривичног права Краљевине Југославије- општи део*, Београд, 1935, *op.cit.* стр. 258.

правила се одступа у случају када треба применити меру безбедности – мера безбедности примениће се увек, иако раније законодавство није познавало ову врсту кривичне санкције.⁸⁸

Уводне одредбе регулисале су и питања територијалног и персоналног важења Кривичног законика, како у погледу кривичног гоњења, тако и у погледу кажњавања.⁸⁹ Ова глава регулисала је и питање времена и места извршења кривичног дела у чл.11, а што је од значаја за примену Законика о судском кривичном поступку за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Наиме, правило садржано у овој одредби од значаја је за избор стварно и месно надлежног суда, али повлачи и питање који ће се пропис применити – да ли Казнителни законик из 1860. године са изменама и допунама или Кривични законик.

Питање екстрадиције регулисано је чл.12 Кривичног законика. Овај члан је изричито забранио издавање наших држављана иностраној држави, али и странаца због учињених политичких кривичних дела. Појам политичких кривичних дела није дат, нити објашњен, ни овим ни којим другим прописом Кривичног законика. Зато се у пракси поступало према правилима науке кривичног права и према међународним уговорима, који су о овом питању закључивани.⁹⁰ Наредни члан предвидео је да је Кривични законик *Lex generalis* и изузео је своју примену у оним питањима која су регулисана посебним законима. На крају Уводних одредби дата су објашњења појединих појмова и израза који ће бити коришћени у даљем тексту Законика.

1.2. Кривично дело и учинилац

Овој проблематици посвећена је друга глава Кривичног законика и састоји се од 5 подналова од којих сваки правно регулише једну целину. Овај наслов прожет је доктрином Трипартиције и учинилац кривичног дела посматра се као посебно биће, као посебан елемент кривичног права.

У првом поднаслову законодавац је извршио поделу кривичних дела на злочине и преступе. Као што је раније истакнуто, иступи више не спадају у домен регулисања кривичног права, већ се сматрају полицијском ствари, па су регулисани посебним законом.

⁸⁸ Чл. 2. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

⁸⁹ Чл.4-10. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

⁹⁰ Д. Лазић, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год. I књига – Општи део*, Београд, 1932, *op.cit.* стр. 29.

Други поднаслов носи назив „Кривично дело и кажњивост“ и у њему су нормирани институти попут умишљаја и нехата (§16), начело *Ignorantia iuris non excusat*(§21), основи који искључују кривицу и противправност (стварна и правна заблуда, неурачунљивост и смањена урачунљивост, нужна одбрана, стање нужде), али без детаљније поделе ових института.⁹¹

Трећи поднаслов обухвата чланове 26-30 којима се регулише кривична одговорност малолетника. Приликом одређивања обима одговорности, законодавац се креће у оквиру граница старости датих у §14, ст.1.тач.1. Законика. Како није могуће малолетницима изрећи казне предвиђене Закоником, то овај подељак предвиђа врсте и висине васпитних мера које ће се изрећи малолетним учиниоцима кривичних дела. Кривични законик морално покварену и напуштену децу не сматра друштвеним непријатељима, већ их посматра као лица којима првенствено треба пружити помоћ у циљу поправљања.⁹² Као васпитне мере Кривични законик предвиђа следеће: предавање детета родитељима, старатељима или школској власти да га они казне и о њему воде надзор; предавање малолетника заводу за васпитање или подесној породици; слање малолетника у завод за поправљање млађих малолетника. Кривични законик у §29 недвосмислено предвиђа да се деца и млађи малолетници којима је изречена нека од напред наведених васпитних мера сматрају *непорочним*. С друге стране, старији малолетник казни се за сва кривична дела само блаже него пунолетна лица. Једино губитак часних права не може се над њим изрећи.⁹³

Покушај је нормиран у четвртом поднаслову ове главе, и то члановима 31-33. Јасно је истакнуто да ће се за покушај кривичног дела учинилац казнити само уколико је законом тако прописано. Уколико Законик изричито није предвидео кажњавање за покушај неког кривичног дела, онда у тој радњи окривљеног нема противправности, па самим тим то лице не може бити осуђено и кажњено за то кривично дело. За разлику од Казнителног законика из 1860.године који је јасно и прецизно нормирао начин и обим умањења казне за покушај, Кривични законик је ово питање оставио у надлежност судија да по своме слободном судијском уверењу, и након узимања у обзир свих околности случаја, одреде

⁹¹ Чл.19-25. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

⁹²Д. Лазиф, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год. I књига – Општи део*, Београд, 1932, *op.cit.* стр. 59.

⁹³ Т.Јанковић, *Кривични законик Краљевине Југославије*, Нови Сад, 19??, стр. 41.

како и колико ће се окривљени казнити за покушај.⁹⁴Члан 32. Законика предвиђа да се кривац за покушај може казнити блаже него што је казна која је предвиђена за то кривично дело. То значи да покушај представља објективну олакшавајућу околност.⁹⁵

У последњем одељку друге главе правно је регулисано саучесништво. Тадашње кривично законодавство регулисало је само два вида саучесништва – подстрекавање и помагање, а без саизвршилаштва. За разлику од Казнителног законика који је ову материју детаљно регулисао посветивши јој посебну главу у којој је предвидео различите врсте и санкције за поједина кривична дела, Кривични законик је овој проблематици посветио само један члан (§34). Потребно је истаћи и да, за разлику од ранијег законодавства, Законик предвиђа кажњавање само код умишљајног помагања и подстрекавања, али се не изјашњава о нехату. Применом аналогije, а на основу чл.18, може се закључити да се неће казнити лице које нехатно подстрекне неког да учини кривично дело или му помогне у извршењу истог.

Иако ова целина Кривичног законика представља отелотворење доктрине Трипартиције, разликовање кривичног дела и кривца као два посебна елемента није сроведено до краја, а што се лако може увидети у поднаслову „Кривична одговорности и кажњивост“. Ово се пре свега односи на чланове Законика којима се регулишу основи који искључују виност и противправност, а који нису разврстани према томе који елемент кривичног дела искључују.

1.3. Казне

Казна је према свему зло које држава, преко својих надлежних органа, изриче и извршује према кривцу у општем интересу. Оно се састоји у повреди извесног правног добра кривца. Казне из Кривичног законика извршују се од стране судова, или по њиховој наредби.⁹⁶

Кривични законик је §35 извршио поделу казни на главне и споредне. Оваква подела казни није постојала у ранијем законодавству Краљевине Србије, већ је Казнителни законик само набројао казне које се могу изрећи.

⁹⁴ Чл.32. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

⁹⁵ В. Славковић, *Покушај у кривичном праву – докторска дисертација*, Ниш, 2013, стр. 69.

⁹⁶ Д. Лазич, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929. са изменама и допунама од 09.10.1931. год. I књига – Општи део*, Београд, 1932, *op.cit.* стр. 77.

1.3.1. Главне казне

Главне казне су: смртна казна, робија, заточење, строги затвор, затвор и новчана казна. Оне се изричу самостално или уз неку од споредних казни.

Смртна казна је казна усмерена против живота осуђеног, а састоји се у лишавању живота. Кривични законик је у §36 предвидео да ће се смртна казна извршити искључиво вешањем, и то из разлога што се овај вид погубљена у то време сматрао најлакшим за осуђеника. Ограничење у изрицању ове казне постоји у §19 који је забранио да се лице млађе од 21 године осуди на смрт.

Робија је регулисана §37 и предвиђена је као вечита и времена. Могућност изрицања већите робије мора се изричито предвидети Закоником, у супротном сматра се да је она времена. Времена робија ириче се за временски период од једне до двадесет година. Ова казна се издржава у посебним казним заводима на тај начин што лице осуђено на робију прва три месеца казну издржава у засебној ћелији погодной за рад и век одвојено од осталих осуђеника, а касније и са другим затвореницима.⁹⁷ Лица осуђена на робију принуђена су да обављају тешке послове, носе нарочита одела, хране се затворском храном и није им дозвољено да читају новине, доносе своју постељу од куће и сл.⁹⁸ Ово из разлога што су, приликом извршења кривичног дела, а и након тога, показали зао и поремећен карактер, те се од њих може очекивати да наставе са таквим понашањем.

Заточење је још једна казна лишења слободе која се изриче за период од једне до двадесет година. И ова кривична санкција издржава се у посебним казним заводима и то на начин и у условима предвиђеним *Законом о извршавању казни лишења слободе*. Лица осуђена на заточење приликом извршења нису показала зао карактер и ова санкција се изриче када је учинилац дејствовао из уверења или из других мотива, чије побуде нису нечасне. Заточеници су такође принуђени на рад, с тим што овај рад није у тешким условима попут рада на који су принуђена лица осуђена на робију. Овим осуђеницима је дозвољено и да набављају своју одећу и постељу, да купују своју храну, примају часописе, новине и сл.⁹⁹

Строги затвор је казна усмерена против слободе кретања учиниоца кривичног дела, а која се изриче за временски период не краћи од седам дана и не дужи од пет година.¹⁰⁰ Изриче се оном учиниоцу који је кривично дело извршио из нечасних побуда или дело има

⁹⁷Више у: чл.20-33 Закона о извршавању казни лишења слободе, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 47 од 26.02.1929. године.

⁹⁸Д. Лазивић, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год. I књига – Општи део*, Београд, 1932, *op.cit.* стр. 81.

⁹⁹*Ibid.* стр.82.

¹⁰⁰Чл.39. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

теђе последице. Уколико је лице осуђено на период до годину дана, казна је одслуживана у судском затвору, а дуже казне издржаване су у посебним казним заводима.

Затвор је последња и најблажа казна лишења слободе коју предвиђа Кривични законик из 1929. године. Регулисан је заједно са строгим затвором у §39 Законика, с тим што сам Законик не прави разлику између ове две кривичне санкције. Може се сматрати да је ове казна, за разлику од казне строгог затвора, изрицана оним окривљенима који нису кривично дело извршили из нечасних побуда, или нису наступиле теже последице.¹⁰¹ Законик између ове две врсте казни разлику прави једино у §46, који предвиђа да се споредна казна може изрећи само лицу осуђеном на строги затвор.

Новчана казна једина је имовинскоправна санкција коју предвиђа Кривични законик за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. Новчана казна може се изрећи и као главна и као споредна казна. Као главна казна, новчана казна одређена је као једина казна код лакших престапа и код иступа по Закону о иступима код којих се циљ казне може постићи само новчаном казном. Као споредна казна, новчана казна предвиђена је уз казну робије и строгог затвора.¹⁰²Члан 45. Законика предвидео је да поступајући судија, по свом слободном судијском уверењу може учиниоцу, поред казне робије или строгог затвора, изрећи и новчану казну као споредну до износа од 250.000,00 дин. Кривичним закоником предвиђен је општи минимум новчане казне и он износи 25 динара. Општи максимум новчане казне није предвиђен у општем делу Кривичног законика. За поједина кривична дела у посебном делу Кривичног законика одређен је посебни максимум.¹⁰³

1.3.2. Споредне казне

Споредне казне су кривичне санкције које се не могу изрећи самостално, већ увек прате неку од главних казни. Кривични законик предвиђа две врсте споредних казни – губитак часних права и губитак службе.

Губитак часних права регулисан је §46, §47 и §48 Кривичног законика. Састоји су у губитку државне или неке друге јавне службе или звања, губитак академских степена, одличја или дугих јавних почести и губитка политичких права. Ове законске одредбе предвиђају трајан губитак часних права код осуђеника на смрт или робију преко пет

¹⁰¹Д. Лазих, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год. I књига – Општи део*, Београд, 1932, *op.cit.* стр. 82.

¹⁰²М.Павловић, *Имовинске кривичноправне мере – докторска дисертација*, Ниш, 2014, стр.64.

¹⁰³*Ibid.* стр.83.

година. Робија до пет година са собом вуче губитак часних права у трајању од једне до пет година. Код заточења губитак трајних права може се изрећи само за време издржавања казне, а за строги затвор на период од једне до три године. Осуда а казну затвора са собом не вуче губитак часних права.

Губитак службе као споредна казна регулисан је §49 Законика. Лице осуђено на губитак службе сматра се недостојним за исту.¹⁰⁴ Лице које је судском пресудом изгубило државну службу не може после тога тражити државну или коју другу јавну службу, због недостојности за исту, а достојност за исту сматра се као један од главних услова.¹⁰⁵ Губитак службе је према овоме трајан и времену губитак службе не може се изрећи. Ова казна изрећи ће се сваком лицу које обавља државну или било коју јавну службу уколико је осуђено на казну затвора од најмање годину дана или строгог затвора у трајању од најмање шест месеци.

1.4. Мере безбедности

Сам Кривични законик не садржи дефиницију мера безбедности, већ у глави посвећеној њима врши набрајање врста мера безбедности и прописује када се која има применити. У §60 законодавац упућује Министра правде да се донесе уредбу којом ће ближе регулисати ову материју, а самим тим и упућује суд и друге надлежне органе на примену те уредбе. Уредба о извршавању мера безбедности садржи неке смернице и карактеристике ових средстава из којих се може извести дефиниција мера безбедности.

Пре свега, истиче се да мере безбедности нису казне. Мере безбедности су средства које суд предузима непосредно према учиниоцима кривичних дела у циљу њихове поправке или лечења у општем или у њуховом личном интересу.¹⁰⁶

Кривични законик из 1929. године познаје девет различитих мера безбедности и оне су таксативно набројане у §50.

*Задржавање по издржаној новој казни*¹⁰⁷ је најтежа мера безбедности и изриче се окривљенима који се сматрају најопаснијим за друштво. Она се зриче повратницима, дакле лицима која показују склоност ка вршењу кривичних дела. Закон у §51 предвиђа да ће се

¹⁰⁴ Д. Лазиф, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929. са изменама и допунама од 09.10.1931. год. I књига – Општи део*, Београд, 1932, *op.cit.* стр. 96

¹⁰⁵ *Ibid.* стр.96.

¹⁰⁶ *Ibid.* стр.98.

¹⁰⁷ Чл. 51. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

ова мера безбедности изрећи оном окривљеном који у поврату четврти пут учини умишљајно злочинство и уколико суд наже да је примена ове мере неопходна. Ова мера се састоји у изрицању задржавања у казненом заводу на период од три до десет година, а након издржане главне казне на коју је осуђен. За време задржавања, осуђеник је обавезан на рад који му се одреди. Законик предвиђа да осуђеник може бити условно отпуштен по протеклу три године задржавања, а по саслушању државног тужиоца и уколико суд стекне уверење да осуђеник виђе не представља опасност за друштво.

*Упућење у завод за рад*¹⁰⁸ је мера безбедности коју суд изриче лицима без сталног и уредног занимања, која су у скитничењу, просјачењу или блудничењу у поврату извршила неко кривично дело, а стекне се утисак и да су склона вршењу кривичних дела. Ова мера безбедности изриче се заједно са главном казном за извршено кривично дело и не може трајати краће од једне нити дуже од пет година. Закон и код ове мере безбедности предвиђа условни отпуст уколико осуђеник остави утисак да се поправио, али не пре истека рока од шест месеци од почетка примене ове мере.

*Упућење у завод за лечење и чување*¹⁰⁹ је мера безбедности која се изриче оном окривљеном за кога се у току поступка испостави и докаже да је неурачунљив или да постоји смањена урачунљивост. У случају да се испостави да је учинилац кривичног дела неурачунљив, суд ће обуставити кривични поступак и решењем наложити да се то лице упути у посебан завод за чување, али под условом да суд стекне утисак да постоји опасност да то лице поново учини неко кривично дело.

Уколико се у току поступка испостави да код окривљеног постоји смањена урачунљивост, неће доћи до обустављања кривичног поступка, већ ће се том лицу мера безбедности упућивања у посебан завод за лечење или чување изрећи уз главну казну. Ова мера безбедности законом није ограничена временски, већ према циљу – да се лице уколико је то могуће излећи и спречи да даље врши кривична дела.

*Упућење у завод за лечење пијаница*¹¹⁰ је мера безбедности коју суд изриче лицима која су кривично дело извршила у пијаном стању, а то лице иначе показује склоност ка

¹⁰⁸ Чл. 52. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

¹⁰⁹ Чл. 53. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

¹¹⁰ Чл. 54. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

алкохолу која прелази у болест. Притом, није релевантно да ли је то лице кривично дело учинило први пут или је рецидив. Мера безбедности изриче се истом пресудом као и главна казна и не може трајати дуже од две године, а које се рачунају након што осуђени одслужи главну казну.

*Забрана посеђивања крчме*¹¹¹ је мера безбедности коју суд изриче лицу – хроничном алкохоличару – које је склоно вршењу кривичних дела само под дејством алкохола и уколико нађе да том лицу није потребно лечење у посебној установи. Да је склон изгредима у пијанству каже се за оног ко је у пијаном стању чешће пута учинио нешто што је противно прописима Кривичног законика, прописима о иступима или полицијским наредбама.¹¹²

*Заштитни надзор*¹¹³ је чување од опасности нових кривичних дела, привикавање на уредан живот и олакшавање привредног опстанка лица која се отпуштају из казних завода или затвора завода за извршење мера безбедности, као и завода за васпитање и поправљање или на покушавање.¹¹⁴ Ово средство изриче се на период од најдуже три године, у пресуди којом се одлучује и о главној казни, а рачуна се од дана издржања главне казне. Ова мера безбедности заменила је раније постојећи полицијски надзор.¹¹⁵

*Протеривање*¹¹⁶ представља принудно удаљење осуђеника из извесног места и забрана повратка у исто. Суштина ове мере огледа се у томе да се осуђенику не допушта да после осуде борави у извесном месту и он се из тог места удаљава јер се сматра да је његово присуство ту опасно за поредак. Ова мера се може изрећи како држављанину Краљевине СХС, тако и странцу. Домаћем држављанину ова мера се може изрећи само на период од најдуже три године, након чега му се мора одобрити повратак у место. Домаћи држављанин може не може бити протеран из земље или из своје завичајне општине.

¹¹¹ Чл. 55. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

¹¹² Д. Лазих, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год. I књига – Општи део*, Београд, 1932, *op.cit.* стр. 107.

¹¹³ Чл. 56. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

¹¹⁴ Д. Лазих, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год. I књига – Општи део*, Београд, 1932, *op.cit.* стр. 107.

¹¹⁵ Полицијски надзор спроводила је, како сам назив каже, полиција док заштитни надзор спроводи суд преко својих помоћника из редова државних или самоуправних органа. Ово се сматра блажом мером из разлога што овакав надзор није утицао на углед окривљеног у тој мери у којој је утицао надзор полиције.

¹¹⁶ Чл. 57. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

Странац се, с друге стране, може протерати и ван граница Краљевине, и то како за извесно време, тако и трајно.

*Забрана вршења позива или заната*¹¹⁷ је мера безбедности коју суд може изрећи лицу осуђеном на робију или строги затвор уколико је то лице своје стручно знање злоупотребило и умишљајно или грубом непажњом извршило кривично дело које му се ставља на терет. Ова мера безбедности траје од једне до пет године, а уколико окривљени поново изврши то или слично кривично дело, суд том лицу може и трајно изрећи ову меру.

*Одузимање предмета*¹¹⁸ је мера безбедности коју суд изриче у пресуди након одлучивања о главној казни, а која се односи на предмете коју настали као резултат вршења криминалне активности или су пак коришћени као средство за извршење кривичног дела. Установа ове мере безбедности правда се претпоставком да ће један учинилац кривичног дела теже ослучити да учини ново кривично дело, кад нема оруђа и средства за извршење, него кад их има и зато му се те ствари одузимају.¹¹⁹

Кривични законик нормирао је само врсте мера безбедности. Питања поступка њиховог извршења, надзора над извршењем ових мера, завода у којима се поједине мере спроводе регулисана су Уредбом о извршавању мера безбедности од 13.01.1930. године.¹²⁰

1.5. Стицај више казних закона и кривичних дела

Када учинилац једном радњом изврши више кривичних дела, без обзира на то да ли су они регулисани истим или различитим кривичним прописима, постоји *идеални стицај кривичних дела*. Овај институт регулисан је чланом 61. Кривичног законика. Овај члан предвиђа да ће се казна одредити по оном закону који предвиђа најстрожу казну, а да се споредне казне и мере безбедности могу изрећи само уколико су предвиђене неким од прописа.

Поред идеалног постоји и реални стицај кривичних дела. До реалног стицаја кривичних дела долази када се окривљеном за више извршених кривичних дела изрекне јединствена казна. Чланом 62. Законика предвиђено је да е јединствена казна састоји у

¹¹⁷ Чл. 58. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

¹¹⁸ Чл. 59. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

¹¹⁹ Д. Лазић, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год. I књига – Општи део*, Београд, 1932, *op.cit.* стр. 112.

¹²⁰ Уредба о извршавању мера безбедности, *Службене новине Краљевине Југославије* број 17 од 23.01.1930. године.

повишењу најтеже заслужене казне, а о чему ће судија одлучивати слободно, узевши у обзир све околности случаја. Међутим, постоји и ограничење код одмерања јединствене казне – она не сме достићи збир свих појединачних казни и не сме прећи 25 година робије ни 5 година строгог затвора или затвора. Одредбе о оваквом одмеравању јединствене казне за дела у стицају познавало је и раније кривично законодавство – Казнителни законик за Књажевство Србију је у чл.69. ст.2. детаљно регулисао принципе одмеравања казни, с тим што је јединствена казна робије била ограничена на највише 20 година, а казна затвора на десет година. Уколико је за извршена кривична дела предвиђена новчана казна, учинилац тих дела осудиће се на збир пуних износа појединих новчаних казни (§63).

Поред кумулације казни исте врсте за различита кривична дела, могућа је и кумулација више врста казни. Тако ће се окривљеном, уколико је тако законом предвишено, поред казне лишења слободе изрећи и новчана казна.

Како је Кривични законик из 1929. прихватио Трипартицију, која одваја кривца од кривичног дела, то се има доследно разликовати стицај кривичних дела од стицаја криваца.¹²¹

1.6. Условна осуда

Казнителни законик за Књажевство Србију од 1860. године није познавао институт условне осуде. Она је код нас први пут регулисана Кривичним закоником од 1929. године, а по угледу на друге буржоаске кривичне законике. Условна осуда представља средство за сузбијање криминалитета и огледа се у одлагању извршења казне за одређени период ако се од осуђеног може очекивати да ће се убудуће суздржавати од извршења кривичних дела.¹²²

Примена условне осуде није увек дозвољена. Код услова за изрицање овог института можемо разликовати оне који се тичу *кривичног дела* и оне који се тичу *кривца* (Трипартиција). Тако, условна осуда се може одредити само за она *кривична дела* за која је предвиђена казна строгог затвора до шест месеци или казна затвора до једне године, као и за новчану казну. За строже казне учиниоцу није дозвољено изрећи условну осуду. Такође, није допуштено изрећи условну осуду оном *учиниоцу* који је раније правноснажно осуђиван због злочинства или на казну строгог затвора или затвора преко месец дана.

¹²¹ Више у: Т.Живановић, *Основи кривичног права Краљевине Југославије-општи део*, Београд, 1935, стр.335.

¹²²Чл.65. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

Међутим, и уколико јесу испуњени услови за одређивање условног отпуста, суд није у обавези да исти изрекне. Приликом одлучивања о испуњености услова за примену овог института, суд ће узети у обзир све околности наведене у чл.65.ст.2. Кривичног законика. Уколико се одлучи за примену овог института, суд осуђенику може одредити и обавезу да надокнади насталу штету уколико је то могуће.

Период за који је одложено извршење казне назива се *кушња* и она почиње да тече од првог дана након правноснажности пресуде којом је условни отпуст одређен. За време трајања кушње, суд учиниоцу може одредити и *меру безбедности заштитног надзора*.

Уколико кривац за време трајања кушње изврши ново кривично дело и то умишљајно, пред судом постоје две могућности:

- 1) Суд ће условну осуду опозвати и учинилац ће бити упућен на издржавање казни како оне због које је условна осуда изречена, тако и казне на коју буде осуђен због новочињеног дела.
- 2) Суд неће опозвати условну осуду уколико је за новочињено кривично дело предвиђена казна блажа од строгог затвора или је дело учињено из нехата, а суд је оценио да се од учиниоца у будућности не може очекивати даље вршење кривичних дела.

Када је одлагање извршења казне било условљено накнадом штете оштећеном, а осуђени није у остављеном року поступио по налогу суда, суд ће у даљем току поступка ценити да ли је до неиспуњења обавезе дошло кривицом осуђеног или не. Уколико осуђени није крив за неиспуњење обавезе, суд му може оставити додатни рок за поступање по налогу.

По протеклу времена кушње и суд није одредио извршење казне, сматраће се да осуђеник није ни осуђен. Кад протекне време кушње сматра се да условна осуда није ни изречена. Са истеком тога рока ниште се све правне последице условне осуде, што значи да условна осуда не може бити услов ни за поврат.¹²³

1.7. Кривично дело осуђеника

Овој проблематици посвећена је посебна глава – Глава Седма Кривичног законика, иако је сачињена од само једног члана. Овај члан регулише како нова кривична дела лица

¹²³ Д.Лазвић, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год. I књига – Општи део*, Београд, 1932, *op.cit.* стр. 125.

осуђених на казну лишења слободe, тако и кривична дела лица којима је изречена нека од заводских мера безбедности.

Према затворенику који је починио ново кривично дело за време служења неке од казни лишења слободe спровешће се дисциплински поступак у складу са правилима тог завода и то лице биће кажњено дисциплински од стране извршних власти тог завода. Кривични законик не регулише детаљније ову материју, већ је то учињено Законом о извршавању казни лишења слободe из 1929. године. Дисциплинске казне предвиђене овим законом су укор, тежи рад и одузимање олакшица – казне које отежавају боравак осуђеницима и чине га још нелагоднијим.¹²⁴

Када лице према коме је одређена нека од заводских мера безбедности у том заводу изврши ново кривично дело, према том лицу биће примењена нека од дисциплинских мера, а по спроведеном дисциплинском поступку. За сваку од мера безбедности које се имају одслужити у неком од завода Уредбом о извршавању мера безбедности предвиђене су засебне дисциплинске казне, а у зависности од карактеристика личности учиниоца и врсте завода.¹²⁵

Изузетак од правила да се за кривична дела осуђеника примењују правила дисциплинског поступка тог завода представљају два случаја – када је осуђенику који је извршио ново кривично дело остало још мало времена до одслужења казне да се дисциплинска казна не би могла остварити и у случају да је учинилац већ одслужио казну и пуштен је на слободу, а за кривично дело се касније сазнало.

1.8. Одмеравање казне

У области одмеравања кривичних санкција Кривични законик је прошириомогућности прилагођавања конкретном случају, чему у прилог може бити наведеновише аргумената, почевши од увођења нових облика санкција (мере безбедности, васпитне мере, условна осуда), прихватања система релативно одређених казни, проширавања могућности ублажавања, до предвиђања ширих могућности ослобођења од казне.¹²⁶

¹²⁴ Чл. 53. Закона о извршавању казни лишења слободe, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 47 од 26.02.1929.год.,

¹²⁵ Више о томе у: Уредба о извршавању мера безбедности, *Службене новине Краљевине Југославије* број 17 од 23.01.1930. године.

¹²⁶ Д. Миладиновић-Стефановић, *Редовно одмеравање казне у кривичном праву – докторска дисертација*, Ниш, 2012, стр. 135.

Законик садржи прилично разгранат систем ублажавања, где се као облици јављају редовно(нормално) ублажавање (§ 71), ублажавање по слободној оцени (§ 72), ублажавање и ослобођење одказне у особито лаким случајевима (§ 73) и ублажавање по посебним прописима КЗ-а. Други смеродступања од редовног одмеравања је поштравање казне, које се среће у два вида – поштравање уособито тешким случајевима (§ 75) и поштравање због поврата (§ 76).¹²⁷

Казна се може ублажити како по врсти, тако и по висини. Поступак и границе ублажавања казни нормиране су Кривичним закоником, али у појединим одредбама закон оставља суду да по слободној оцени изврши ублажавање казне, како по врсти, тако и по висини. Суд може, уколико нађе да су кривица учиниоца и последице кривичног дела тако незнатне, окривљеног и ослободити од казне.¹²⁸

С друге стране, приликом регулисања одмеравања казне када постоје отежавајуће околности, законодавац се није прецизније изразио о врсти и границама поштравања казне, већ је само упутио да ће се у том случају применити одредбе посебног дела Кривичног законика. Суду је остављена једино могућност избора строжије казне од оних предвиђених за то кривично дело. Једино у случају поврата законодавац је јасно предвидео границе кажњавања.

Законик је у чл.70.ст.2. извршио просто набрајање чињеница које ће ући у подлогу судске одлуке о врсти и висини казне. Иако законодавац то није изричито раздвојио, јасно се може уочити да се ове околности могу поделити у две групе – околности које се тичу самог кривичног дела (опасност за друштвени поредак због злочиначке наклоности учиниоца, последица кривичног дела) и околности које се тичу личности учиниоца (побуде због којих је дело учињено, циљ с којим је дело учињено, непосредни подстрек за извршење дела, ранији живот учиниоца и његове личне и привредне прилике, мера увиђавности, држање учиниоца након извршења дела, да ли се трудио да поправи или уклони настале последице).

Трагове доктрине Трипартиције, дакле, можемо уочити и у овом делу закона. Она се огледа у томе што се учинилац посматра као субјект, са свим својим карактеристикама и побудама, како оних које се тичу кривичног дела које је починио, тако и оних које се тичу

¹²⁷ *Ibid.* стр.136.

¹²⁸ Чл.73. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

саме његове личности. И кривично дело се посматра засебно од учиниоца, објективно и као појава која је произвела одређене последице по друштво и појединца, а не као прост резултат кривчеве делатности.

1.9. Застарелост

Кривични законик не садржи дефиницију застарелости, али се на основу елемената садржаних у законским одредбама може извести појам застарелости. Под застарелошћу се подразумева престанак државног права на казну, односно на гоњење кривичног дела и на извршење казне уколико је она изречена.¹²⁹ О застарелости у кривичном праву суд води рачуна по службеној дужности.

Девета глава Кривичног законика регулише две врсте застарелости – застарелост кривичног гоњења и застарелост извршења изречене казне. За сваку од ових застарелости прецизно су предвиђени рокови застарелости, као и када ови рокови почињу тећи.

Законик, међутим, ћути о томе која казна ће се узети у обзир приликом одређивања који се рок застарелости има узети за неко кривично дело обзиром да је за већину кривичних дела предвиђено више врста казни, а свака је ограничена посебним максимумом и минимумом. Одговор на ово питање дала је судска пракса, како према раније важећим прописима, тако и према новом законодавству. Рокови за застарелост одређују се према најстрожој казни која је предвиђена за кривично дело.¹³⁰ Применом аналогије, може се закључити и да ће се, приликом утврђивања рока застарелости, узети и посебни максимум предвиђене казне за учињено дело.

Губитак права државе на кривично гоњење учиниоца и губитак права на извршење казне било је регулисано и ранијим законодавством који је важио на територији Краљевине Србије и Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца није донео неке посебне новине. Треба напоменути да је Кривични законик знатно умањио рокове застарелости у односу на раније важећи Казнителни законик из 1860. године.

¹²⁹Д. Лазих, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год. I књига – Општи део*, Београд, 1932, *op.cit.* стр. 137.

¹³⁰*Ibid.* стр.138.

1.10. Одобрење. Предлог. Приватна тужба

Код нас је установљено тзв. начело јавне оптужбе, тј. да се сва кривична дела гоне по службеној дужности, без обзира на то да ли је повређен општи или приватни интерес.¹³¹ Кривична дела већином се гоне по службеној дужности, јер је то у интересу државе.¹³²

Од ових правила предвиђени су изузеци и тада је за кривично гоњење неопходно прибавити одобрење овлашћених лица, оштећеног лица или се кривични поступак мора покренути приватном тужбом. Ови изузеци се не претпостављају већ су изричито предвиђени у Посебном делу кривичног законика и то за оно кривично дело којег се тичу. Разлози због којих је уведен обавезан пристанак оштећеног на кривично гоњење лежи у намери законодавца да заштити приватност и породичну интиму оштећеника. С друге стране, предвиђањем да ће се поједина кривична дела процесуирати по подношењу приватне кривичне тужбе, а не по службеној дужности, држава је желела да спречи да се правосудни апарат оптерети вођењем оних поступака који су тада сматрани мање значајним или да нису у друштвеном интересу.

Ограничења овог типа раније законодавство није познавало, тако да је ово свакако представљало новину у нашем законодавству, а која се задржала и у савременим кривичним прописима.

1.11. Повраћај права и поништај осуде (рехабилитација)

Повраћај права је законска установа на основу које се осуђеном лицу враћају изгубљена часна права и омогућава му се да одмах врши политичка права и да стекне сва остала грађанска права.¹³³ Као што се може закључити, овај институт односи се на она часна права која су осуђеном одузета приликом изрицања пресуде.

Рехабилитација је повраћај права изгубљених судском пресудом и поништај пресуде са свим њеним законским последицама, без повреде права на накнаду штете трећих лица.¹³⁴

Кривични законик из 1929. године не раздваја ове установе већ их регулише, како у истој глави, тако и у истом члану (§90). Повраћају часних права посвећени су ставови 1 и 2, при чему се прави разлика код трајног и временог губитка часних права. Разлика се

¹³¹ *Ibid.* стр.145.

¹³² Т.Јанковић, *Кривични законик Краљевине Југославије*, Нови Сад, 19??, *op.cit.*, стр. 67.

¹³³ Д. Лазич, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год. I књига – Општи део*, Београд, 1932, *op.cit.* стр. 151.

¹³⁴ *Ibid.*

огледа у року који код трајног губитка три године од издржане, застареле или опроштене казне, а код времених престаје тренутком протеча времена на који су изречени. Рехабилитацији је посвећен став три члана 90 Кривичног законика.

Циљ увођења и примене ових установа јесте да се омогући осуђеницима да се у друштво врате као његови достојни чланови. Ова установа није традиционалне природе већ је у наше законодавство унета по угледу на друге буржоаске кривичне законике.

2. Посебни део

2.1. Кривична дела против опстанка државе и њеног уређења

Држава има два своја бића: једно је њено унутрашње биће, њена унутрашња сувереност, њен унутрашњи поредак, друго је њено спољно биће, њен суверенитет у односу на друге државе и њен спољни поредак.¹³⁵

Суверенитет и унутрашње уређење најважније су карактеристике једне државе и уколико недостаје један од ових елемената не може се говорити о држави као организованој и независној заједници која заузима одређену територију. Због тога се ови елементи државе сматрају њеним најзначајнијим добрима и регулисани су првим одредбама посебног дела Кривичног законика. Кривична дела усмерена против једног од ових добра називају се политичким кривичним делима.

Глава дванаеста регулише две групе кривичних дела – *кривична дела против опстанка државе* и *кривична дела против њеног уређења*. Тежа дела против опстанка државе називају се *издаја*, а тежа дела против унутрашњег уређења државе зову се *велеиздаја*.¹³⁶ Међутим, самм Законик не врши стриктну поделу између ових врста политичких кривична дела нити их дели у две групе, већ су ова дела измеђана и груписана према томе да ли се ова дела врше за време рата или у миру.

Када се ради о политичким кривичним делима, бито је нагласити да је Кривични законик из 1929. године био *Lex generalis*, те да се за поједина кривична дела примењивао Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави као *Lex specialis*. Но како су одредбе Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави, као специјалног закона, ограничене само на тамо изричито набројана кривична дела, а казне су много строже, то се

¹³⁵ Т.Јанковић, *Кривични законик Краљевине Југославије*, Нови Сад, 19??, *op.cit.* стр. 70.

¹³⁶ Д. Лазич, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год. II књига – Посебни део*, Београд, 1934, стр. 7.

у сваком сумњивом случају има применити прописе Кривичног законика као блажег, а у складу са начелом *In dubio pro reo*.

Иако је Кривични законик ступио на снагу након доношења Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави и по свему судећи је требало да дерогира ранији закон, Законом којим се уводи у живот Кривични законик, Законик о судском кривичном поступку и Закон о извршавању казни лишења слободе остављене су на снази одредбе Закона о заштити јавне безбедности и поретка у држави.¹³⁷ Разлог због којих су одредбе овог Закона остале на снази јесте како би се додатно заштитио поредак установљен Шестојануарском диктатуром и ради додатног застрашивања политичких противника Краља који нису били сагласни са новоуспостављеним режимом и даље су тежили федералистичком уређењу.

Како је Прокламацијом Краља Александра Карађорђевића од 06.01.1929. године стављен ван снаге Устав из 1921. године, то је ова глава носила назив „Кривична дела против опстанка државе и њеног уређења“, а у складу са тадашњим државним уређењем. Законом о измени и допуни Кривичног законика из 1931. године, а након што је на снагу ступио Октроисани устав из 1931. године, промењен је назив ове главе у „Кривична дела против опстанка државе и њеног уставног уређења“.¹³⁸ Истим Законом извршене су и измене управљене у заштити поретка који је установљен Уставом из 1931. године.

2.2. Кривична дела против државне власти

Државна власт је један од битних елемената унутрашњег државног уређења. Састоји се у праву заповедања над људима, на основу кога држава прописује извештан поредак који обавезује све људе на њеној територији, и које је обезбеђено правом на употребу силе према оном ко повређује та правила. Држава сама није у могућности да врши своју власт, јер она као правно лице не може ни да дође непосредну везу са својим грађанима, већ то чини преко својих органа, који заправо остварују правни поредак.¹³⁹

¹³⁷Чл.6.ст.1.тач.3. Закона којим се уводи у живот Кривични законик, Законик о судском кривичном поступку и Закон о извршавању казни лишења слободе, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*бр. 47 од 26.02.1929.год.

¹³⁸ Чл.1.ст.1.тач.6. Закона о изменама и допунама Кривичног законика, Законика о судском кривичном поступку и Закона о извршавању казни лишења слободе, *Службене новине Краљевине Југославије* бр. 245 од 20.10.1931.год.

¹³⁹Д. Лазиф, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год. II књига – Посебни део*, Београд, 1934, *op.cit.*,стр.50.

Кривична дела против државне власти су она која за предмет повређивања имају државну власт, право државе на заповедање и принуду, државну вољу, а повреживање ових добара врши се преко њених органа.

Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца овој групи кривичних дела посветио је посебну главу. Међутим, оно је што је потребно нагласити јесте чињеница да ова глава не обухвата сва дела уперена против државне власти – поједина кривична дела чији је заштитни објекат државна власт садржана су у другим главама Кривичног законика или су нормирана другим законима. Тако су кривична дела ове врсте, а која су уперена против носилаца највише државне власти – Краља и других највиших државних службеника – нормирани у Глави XII Кривичног законика. Поједина кривична дела против државне власти издвојена су у посебну главу „Кривична дела против правосуђа“ управо због својих специфичних карактеристика и последица које могу имати за правни поредак државе.

Кривична дела против државне власти познавао је и Казнителни законик Краљевине Србије и иста су била регулисана на сличан начин као дела против „закона власти и јавнога поретка“, тако да можемо рећи да Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца није унео неке битније измене у овој проблематици.

Закон о заштити јавне безбедности и поретка држави предвидео је једну групу кривичних дела уперених против унутрашњег уређења као *Lex specialis*.¹⁴⁰

Закон о изменама и допунама Кривичног законика од 1931. године није унео битније измене у оквиру ове главе.

2.3. Кривична дела против правосуђа

Кривичним делима против правосуђа штити се правилност судске функције државне власти.¹⁴¹ Циљ је да се правосуђе заштити од непотребног посла око утврђивања правог кривца, да се судовима омогући несметан рад, да се спречи извршење кривичних дела и да се заштити службена тајна судова.¹⁴²

Кривична дела нормирана овом главом могу се поделити у неколико група: непријављивање припреме кривичног дела, припремање кривичног дела, лажно

¹⁴⁰ Види стр.50.

¹⁴¹ Д. Лазић, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год. II књига – Посебни део*, Београд, 1934, *op.cit.*,стр.63.

¹⁴² Т.Јанковић, *Кривични законик Краљевине Југославије*, Нови Сад, 19??, *op.cit.* стр. 112.

пријављивање кривичног дела, помагање окривљеном, организовано бекство затвореника, кривоклетство, повреда службене тајне, ометање кривичног поступка.

Казнителни законик из 1860. године познавао је нека од ових кривичних дела, и то она која се тичу лажног давања исказа пред судом и која су била предмет посебне главе.

2.4. Кривична дела против јавног мира и поретка

Утврђен јавни поредак је једно од најважнијих правних добара једне државе и без њега правна држава не може да постоји. Код доброг правног поретка грађани са сигурношћу и безбедношћу могу се одавати својим редовним пословима, јер знају да уживају заштиту државне силе која се брине о томе. Зато је правни поредак једно од најдрагоценијих правних добара и због тога су људске радње усмерене на повреду правног поретка кажњиве законом.¹⁴³ Заједно са правним поретком иде и јавни мир. Под јавним миром се подразумева јавно уверење грађана у поштовање правног поретка.¹⁴⁴

Ова кривична дела нису усмерена против државе као целине, већ противу њених грађана и њиховог осећаја спокоја и сигурности.

Треба истаћи да је Кривични законик посебну важност дао вери и религији, те да је инкриминисао као посебно дело богохуљење и ометање верских обреда. Такође, просјачење, блудничење и скитња тада су били предвиђени као посебно кривично дело и сматрани су понашањем које нарушава поредак и узнемирава друге држављане. Модерни и важећи кривичноправни прописи не признају овакве радње и понашања као кривична дела.

Закон о изменама и допунама Кривичног законика из 1931. године није дирао у ову главу, тако да су ова кривична дела остала на снази у свом изворном облику за све време важења законика.

2.5. Кривична дела против живота и тела

За разлику од претходних глава које су као предмет заштите имале добра која су битна за целу заједницу као целину, ова глава штити живот и тело човека као његово

¹⁴³ Д. Лазивић, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929. са изменама и допунама од 09.10.1931. год. II књига – Посебни део*, Београд, 1934, *op.cit.*, стр.87.

¹⁴⁴ *Ibid.*

индивидуално добро. Живот и тело спадају међу најважнија добра човека. Иако су у ствари то приватна добра личне природе, ипак су правно заштићена као општа добра.¹⁴⁵

Глава XVI Кривичног законика обухвата неколико група кривичних дела: убиство, телесне повреде, учествовање у тучи, непружање помоћи и напуштање, и приморавање на претеран физички и умни рад.

Код кривичних дела убиства предмет заштите је људски живот, како рођеног човека, тако и још нерођеног (*nasciturus*). Посебна пажња посвећена је управо заштити нерођеног детета, како од мајке тог детета, тако и трећих лица, било да она делају на захтев или против воље труднице. С друге стране самоубиство, које не представља кривично дело само за себе, основ је за кривичну одговорност лица која су помагала или подстрекивала извршење ове радње.

Код телесних повреда разликују се лака и тешка, умишљајна и нехатна, као и опасност од настанка повреде.

Потребно је истаћи да закон није предвидео да се сва кривична дела нормирана у овој глави гоне по службеној дужности – изузетак од правила представљају умишљајна лака телесна повреда, нехатна тешка телесна повреда и нехатна лака телесна повреда, а које ће се гонити о предлогу оштећеног.¹⁴⁶

Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца овим кривичним делима посветио је једну главу за разлику од Казнителног законика за Књажеводство Србију који је ову материју регулисао у више глава – О убиству, О убиству деце; нарочито копилади; О побацивању деце; О одбацању деце и слабомоћних; О повреди тела. За разлику од ранијих прописа који су до детаља регулисали сваку радњу којом се кривично дело може извршити, Кривични законик је извршио њихову апстракцију и регулисао их је на општији начин.

2.6. Кривична дела против опште сигурности људи и имовине

Сигурност људи представља безбедност живота и тела човека, а сигурност имовине безбедност људских добара (ствари). Кривичне радње из ове главе управљене су противу живота и тела неодређених лица или неодређеног броја индивидуално одређених лица,

¹⁴⁵ *Ibid.* стр. 101.

¹⁴⁶ Чл.186. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

услед чега је опасност за људски живот и течло општа, па је опасност за поменута добра индивидуалисана.¹⁴⁷

Главно обележје ових дела је природа средстава који је проузрокују (пожар, поплава, електрична и др. енергија) и због тога су ова дела сврстана у посебну главу. Да би се сматрало да је неко од ових кривичних дела извршено није неопходно да је настала конкретна штета по живот и тело човека или имовине, већ радњу кривичног дела представља само изазивање опасности настанка штете. Сва кривична дела из ове главе можемо сврстати у три групе – *паљевина, проузроковање опште опасности и непријављивање надлежној власти и пропуштање отклањања опште опасности.*

Ову врсту кривичних дела познавао је и Казнителни законик из 1860. године и она су регулисана у глави која носи назив „Обштеопасна злочинства и преступљења“. Ранијим законодавством била су нормирана кривична дела проузроковање паљевине, поплаве и уништење телеграфа, како квалификовани облици, тако и дела учињена из нехата. Кривичним закоником из 1929. године у ову групу кривичних дела унете су и радње изазивања опште опасности узроковане електричном или парном енергијом, односно распрскавајућим материјама (експлозивом), а која представљају последицу научног напретка цивилизације, а самим тим и проширења листе средстава којима се на општи начин може угрозити живот и здравље људи и имовине.

Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 1931. године нису вршене измене ове главе.

2.7. Кривична дела против сигурности јавног саобраћаја за људе, имовину и вести

Кривична дела против сигурности јавног саобраћаја издвојена су у посебну главу Кривичног законика обзиром на важност добара које угрожавају и на њихове заједничке карактеристике.¹⁴⁸ Ова кривична дела у свом бићу садрже општу опасност по неодређено лице или групу лица, па су стога нормирана одмах иза кривичних дела против опште сигурности људи и имовине. Међутим, ова дела садрже једну посебну особину – она проузрокују опасност по јавни саобраћај, па је ова карактеристика била одлучујућа чињеница да се ставе у посебну главу.

¹⁴⁷ Д. Лазих, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929. са изменама и допунама од 09.10.1931. год. II књига – Посебни део*, Београд, 1934, *op.cit.*, стр.186.

¹⁴⁸ *Ibid.* стр. 149.

Кривична дела садржана у глави XVIII Кривичног законика из 1929. године могу се поделити у 2 групе – кривична дела која ометају нормално функционисање јавног саобраћаја и кривична дела која представљају злоупотребу јавног саобраћаја.

Казнителни законик из 1860. године у глави „Обштеопасна злочинства и преступљења“ предвиђао је кривична дела емтања и злоупотребе телеграфа, док остала кривична дела није предвиђао. Остала кривична дела представљају новину у нашем кривичном законодавству.

Кривичноправни прописи предвиђени овом главом примењивали су се у свом изворном облику за све време важења Кривичног законика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (касније Краљевине Југославије) и Законом о изменама и допунама Кривичног законика нису вршене измене ових одредби.

2.8. Прављење лажних исправа и мера

Кривични законик из 1929. године дао је дефиницију исправе у чл.14.ст.1.тач.4. и према том члану исправа представља сваки предмет који је подобан или одређен да служи за доказ какве чињенице која има вредности за правне односе. Новац не представља исправу и његова кривичноправна заштита регулисана је посебном главом Кривичног законика. Разлог предвиђања ових кривичних дела лежи у опасности за правни саобраћај коју представља начињена лажна исправа, без обзира на њену употребу.¹⁴⁹ На сличан начин регулисано је и прављење лажних мера које представљају велику опасност за правни, нерочито трговачки саобраћај.

Казнителни законик из 1860. године познавао је кривична дела прављења лажне исправе и иста су своје место нашла у глави „О злочинствима и преступљењима због лажних исправа“. Треба истаћи да је раније законодавство за ова кривична дела предвиђало искључиво казне робије, телесне казне и затвора, док је докторима и ветеринарима (марвени доктор) претила казна забране рада.¹⁵⁰ Кривични законик, поред тога што предвиђа блаже казне лишења слободе, за нека кривична дела из ове групе даје суду алтернативу да окривљеног осуди на плаћање новчане казне.

¹⁴⁹ *Ibid.* стр. 160.

¹⁵⁰ Кривични законик је забрану обављања заната и позива предвидео као меру безбедности која се изрицала уз главну казну. Међутим, Казнителни законик није познавао институт мере безбедности веч је као једну од казни предвиђао „забрану известне радње радити“. За више видети стр. 40.

Битно је напоменути да је Законик изричито предвидео и примену мере безбедности одузимања ствари за све предмете који су настали извршењем дела, тако и који су употребљавани при фалсификовању.

Закон о измени и допуни Кривичног законика из 1931. године није битније мењао одредбе предвиђене главом XIX Законика.

2.9. Прављење лажних новца

Према законској дефиницији, новац је метално и папирно средство за размену које је на основу закона у течају у нашој или страниј држави.¹⁵¹ Пошто је новац средство које служи за размену, то је циљ нормирања ових кривичних дела пре свега био заштита привредног и пословног саобраћаја Краљевине.

Овакав начин правног регулисања био је новина у нашем међуратном кривичном законодавству. Наиме, Казнителни законик за Књажевство Србију кажњавао је само фалсификовање домаћег новца, док је Кривични законик изједначио је важност домаћег и страног новца и пружио је једнаку правну заштиту и једном као и другом.

Поред тога, Кривични законик ублажио је казне у односу на раније важеће прописе, а предвидео је и изрицање новчане казне као једне од казни. Наравно, како се вршењем ових криминалних радњи сачињавају предмети који могу и у будућности довести у опасност правни поредак и привредну сигурност државе, то је и овде Законик предвидео изрицање мере безбедности одузимања предмета у вези са кривичним делом.

Одредбе предвиђене у овој глави нису касније претрпеле измене Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 1931. године.

2.10. Кривична дела против личне слободe и сигурности

Лична слобода и лична сигурност спадају међу најважнија правна добра и зато уживају посебну кривичноправну заштиту. Слободе и права човека и грађанина су личне и друштвене вредности, атрибути људске личности и карактеристике одређене друштвене заједнице.¹⁵²

Предмети заштите ове групе кривичних дела су *лична слобода* – слобода да човек остварује своју вољу у границама закона и да одлучује сам без противправног притиска са

¹⁵¹Чл.14.ст.1.тач.5. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

¹⁵² Д.Јовашевић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2014, стр. 45.

стране¹⁵³, и сигурност – спокој у погледу безбедности живота и тела коју нам гарантује правни поредак.¹⁵⁴

Ова кривична дела нису новина у Кривичном законнику Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, већ су била инкриминисана и раније, у Казнителном законнику за Књажевство Србију, у глави „О злочинствима и преступљењима противу личне слободе“.

2.11. Повреда туђих тајни

Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенацаније дао дефиницију тајне, али се на основу одредби које регулишу ову проблематику може одредити појам тајне. Под тајном се подразумева чињеница позната једном лицу или одређеном броју лица, чије би саопштавање било противно вољи онога кога се та чињеница тиче.¹⁵⁵

Кривични законик из 1929. године познавао је четири врста тајни – државну, приватну, службену и трговачку тајну. Објекат заштите ове главе јесу приватна тајна (§251) и службена тајна (§252). Кривично гоњење за ова кривична дела предузеће се само на основу предлога оштећеног лица. Ово из разлога што само оштећени може знати и одлучити о томе да ли је нека информација која је била садржана у писмену, односно која је била саопштена неком лицу представљала тајну или не.

Ова кривична дела познавао је и Казнителни законик из 1860. године, а иста су сврстана у главу „О злоупотреби поверења“.

2.12. Кривична дела против општег здравља

Старији кривични законици нису водили много рачуна о општем здрављу народа и када се почело увиђати да је то један од елемената за општи напредак, онда се опште здравље почело штитити специјалним прописима. С друге стране, законодавни прописи новијег датума овом правном добру заштиту су пружили главним кривичним законцима.¹⁵⁶

Ова глава Законика садржи опште одредбе за заштиту не само људског здравља, већ и здравља стоке, живине, дивљачи, риба, шума, воћа, пољских усева или уопште биља, дакле свега онога што је у најближој и најтешњој вези са људским здрављем.¹⁵⁷

¹⁵³ Т.Јанковић, *Кривични законик Краљевине Југославије*, Нови Сад, 19??, *op.cit.* стр. 208.

¹⁵⁴ Д. Лазивић, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931. год. II књига – Посебни део*, Београд, 1934, *op.cit.*, стр.189.

¹⁵⁵ *Ibid.* стр. 205.

¹⁵⁶ *Ibid.* стр. 211.

¹⁵⁷ *Ibid.* стр. 212.

Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца регулисао је само теже повреде здравствених прописа, док су лакше повреде регулисане другим правним прописима – уредбама, правилницима и решењима Министарског савета и Министарства социјалне политике и народног здравља. Детаљније регулисање ових прописа морало се оставити специјалном законодавству из разлога што ова глава регулише различите гране живота и залази у надлежност различитих служби па није било могуће једним општим законом нормирати све детаље ових области.

Казнителни законик за Књажевство Србију, који није спадао у модерније кривичне законике, правну заштиту општем здрављу пружио је само у чл.309, а у глави „Обштеопасна злочинства и преступљења“. Остале одредбе које су регулисале ову материју биле су смештене у трећој части (делу) која регулише иступе, и то у глави под називом „О иступљењима тичићима се сигурности живота и здравља људи и домаћих животиња и о чистоти“.

Закон о изменама и допунама Кривичног законика од 1931. године није предвидео измене одредби ове главе.

2.13. Кривична дела против јавног морала

Кривична дела сврстана у ову главу уперена су против полне слободе. Обзиром да се вршењем радњи ових кривичних дела могу повредити и друга добра човека попут личне слободе, тела или части, можемо рећи да је ова група кривичних дела сродна кривичним делима против личне слободе. Разлог одвајања од дела против личне слободе и сврставања ових кривичних дела у посебну целину јесте пре свега мотив учиниоца – да се повреди полна слобода оштећеног.¹⁵⁸

Треба истаћи да се овим кривичним делима не пружа правна заштита свим људима, већ појединим групама људи – женама и малолетницима, док је искључена могућност да мушкарци буду жртве ових кривичних радњи. Савремено законодавство учинило је помак у односу на Кривични законик из 1929. године и правну заштиту пружа свим лицима над којима су ове радње вршене, без обзира на пол и узраст.

Казнителни законик ова кривична дела сврстао у јединствену целуну. Наиме, кривична дела силовања и присилног одвођења сврстао у главу „О злочинствима и

¹⁵⁸ *Ibid.* стр. 232.

преступљењима противу личне слободе“, док се остала кривична дела налазе у глави „О злочинствима и преступима противу благонарави“.

У овој глави постоји одступање од принципа да се кривична дела гоне по службеној дужности, па се поједина кривична дела гоне по предлогу оштећене стране. Ово се пре свега односи на кривична дела вршења блудних радњи (према женама, малолетној деци, било женског било мушког рода, немоћним лицима).

Закон о изменама и допунама Кривичног законика из 1931. године изменио је ове одредбе на тај начин што је кривично гоњење по предлогу оштећеног сузио на случајеве када су кривична дела извршена у приватности, за разлику од примарних одредби које су предлог оштећене стране захтевале и у случају да је радња извршена у јавности.

2.14. Кривична дела против брака и породице

Брак је једна од најважнијих друштвених моралних установа, услед чега његовом уређењу и заштити сви народи посвећују посебну пажњу. Резултат брачног живота је породица, којој се придаје једнака важност и једнака пажња.¹⁵⁹ Грађански законик, као регулатор приватно-правних односа у друштву, нарочитим прописима регулисао је односе – права и дужности-у браку и породици, а одредбама Кривичног законика најважнија брачна и породична права заштићена су од повреда и прописана је казна за оне који се огреше.¹⁶⁰

Кривични законик из 1929. године пружио је посебну заштиту брачном животу тако што је, између осталог, као кажњива предвидео радње прељубе. Наше савремено кривично законодавство прељубу не регулише као кривично дело, већ се овакво понашање супружника сматра само неморалним и прате га моралне санкције.

Кривична дела против брака и породице познавало је и раније кривично законодавство наше земље. Казнителни законик из 1860.године ова кривична дела регулисао је у глави „О злочинствима и преступљењима противу благонарави“. Занимљива је чињеница да је овај законик као главног учиниоца за ова кривична дела сматрао и теретио мушкарца. Кривица мушкарца се претпостављала, док је жена кажњавана само уколико је свесно и вољно прекршила одредбе закона.

¹⁵⁹*Ibid.* стр. 252.

¹⁶⁰*Ibid.*

Вршењем ових кривичних дела залази се у породичну интиму и вређају се приватни односи супружника. Ови односи најчешће су сакривени од очију јавности, па органи који су надлежни за кривично гоњење о извршењу ових дела могу сазнати искључиво од оштећеног (увређене стране). Зато је Законик предвидео за већину ових кривичних дела да ће се кривично гоњење предузети по предлогу оштећеног.

Закон о изменама и допунама Кривичног законика није увео битније промене у овој глави Кривичног законика.

2.15. Кривична дела против части

Предмет заштите ове групе кривичних дела је част човека. У кривичноправном смислу, под чашћу подразумевамо углед (поштовање, уважавање) које извесно физичко или правно лице ужива у друштву на основу своје вредности, а вредност лица цени се по његовим својствима о којима спољни свет расуђује на основу његових манифестација у приватном и јавном животу.¹⁶¹ То су моралне, нематеријалне категорије човекове личности, лични атрибути који су одраз његових свеукупних вредности као биопсихолошког и друштвеног бића.¹⁶²

Част се може поделити у две групе – објективна част и субјективна част. *Објективна част* је углед који извесно лице ужива у друштву на основу субјективне части. *Субјективна част* је скуп различитих вредности на основу којих лице ужива углед и заузима извесно одговарајуће место у друштву.¹⁶³

Кривични законик из 1929. године регулисао је повреду части, како приватних физичких и правних лица, тако и државних органа, Краља и чланова Краљевског Дома. Правна заштита пружена је и владарима, председницима и намесницима страних држава, па и њихове пратње.¹⁶⁴ Поред њих, овим прописима заштићен је и углед ауторских дела – научних, уметничких, вештачких и занатских дела.¹⁶⁵ Заштита од увреде и клевете пружена је и угледу упокојених људи, и то у чл.310.

¹⁶¹ *Ibid.* стр. 260.

¹⁶² Д. Јовашевић, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2014, *op.cit.*, стр. 74.

¹⁶³ Д. Лазевић, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929. са изменама и допунама од 09.10.1931. год. II књига – Посебни део*, Београд, 1934, *op.cit.* стр. 261.

¹⁶⁴ Чл.308. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

¹⁶⁵ Чл.306. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

Ова кривична дела на сличан начин регулисао је и Казнителни законик за Књажевство Србију у глави „О лажном оптужењу, опадању и повреди чести“.

Закон о изменама и допунама Кривичног законика увео је неке битније промене у овим одредбама.¹⁶⁶

Треба напоменути да Кривични законик у овој глави, предвиђајући казне за учињена дела, није у неким члановима одредио посебне минимуме и максимуме за казну затвором и строгим затвором. Овај пропуст је исправљен Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 1931. године, где су казне лишења слободе прецизно утврђене, док су за нека кривична дела предвиђене блаже, а за нека строже казне. Допуњене су и одредбе које су регулисале повреду угледа умрлих лица на тај начин што је уведена застарелост за ово кривично дело.

Измене су претрпеле и одредбе којима се штити углед државних органа на тај начин што је листа заштићених лица проширена и на „тела“ којима је пружен исти степен заштите као и Краљу и Краљевском Дому. До ове измене дошло је из разлога што је у међувремену ступио на снагу Устав из 1931. године који је поново увео Народну скупштину као представнички орган.

2.16. Кривична дела против имовине

Кривична дела против имовине обухватају противправни напад на ствари, односно предмете и на имовинска права, односно имовинске интересе.¹⁶⁷ За одређивање појма ствари Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца прихватио је дефиницију Грађанског законика.¹⁶⁸ Под стварима се подразумевају они делови природе који се могу потчинити власти човека и служити некој његовој потреби.

Већину ових дела познавало је и наше раније законодавство. Казнителни законик био је регулисао поједине групе кривичних дела у главама „О крађи и утаји“, „О разбојничеству, ајдуковању и насилном изнуђивању“, „О превари“, „О банкротству“.

Сва кривична дела из ове главе Кривични законик разврстао је у 7 група:

¹⁶⁶ Чл.1.ст.1.тач.22-29. Закона о изменама и допунама Кривичног законика, Законика о судском кривичном поступку и Закона о извршавању казни лишења слободе, *Службене новине Краљевине Југославије* бр. 245 од 20.10.1931.год.

¹⁶⁷ Д. Лазич, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931. год. II књига – Посебни део*, Београд, 1934, *op.cit.*,стр.280.

¹⁶⁸ Чл.182. Грађанског законика за Краљевину Србију – „Под именом ствари разуме се у законом смислу све оно, што није човек, или није лице, и на потребу човеку служи.“ –тескст преузет са: <http://digital.bms.rs/ebiblioteka/pageFlip/reader/index.php?type=publications&id=4075&m=2#page/1/mode/2up>

1) *Крађа и утаја* – Кривични законик познавао је како обичну, тако и тешку крађу. За разлику од Казнителног законика које је дао јасну дефиницију крадљивца (§220), Кривични законик то није учинио, већ се ова дефиниција изводи из одредби којима је нормирано ово дело. За разлику од савременог кривичног законодавства које рецидив третира као отежавајућу околност, Кривични законик овој појави посветио је посебну одредбу и предвидео је строжу казну за повратника. Кривични законик није објаснио ни појам утајивача, а који је био дефинисан Казнителним закоником (§230).

Кривични законик предвидео је да ће се гоњење за извршено дело крађе предузимати по службеној дужности, док ће се гоњење за утају предузимати само по предлогу оштећеног. Обзиром да се овим кривичним делима повређује једно од основних права човека – својина – то је Кривични законик поштрио кажњавање за ове радње на тај начин што је изричито прописао да ће се казнити и за покушај.

Законом о изменама и допунама Кривичног законика из 1931. године нису уведене битније измене ових одредби, већ је само извршено прецизирање казни лишења слободe, а обзиром да Кривични законик из 1929. године за поједина дела није дао посебан минимум и максимум.

2) *Разбојништво и изнуда* – Слично као и код нормирања крађе и утаје, ни овде Кривични законик није дао законску дефиницију разбојника и изнуђивача, иако ове термине користи у тексту чланова. Раније законодавство, Казнителни законик прецизније, дао је дефиницију ових термина у члановима 237 и 246.

Како се и овом групом кривичних дела вређа својина као једно од основних и најважнијих права, то је Кривични законик и за ова дела предвидео да ће се казнити и за покушај. Обзиром да је један од елемената ових кривичних дела примена силе или претње како би се присвојила туђа покретна ствар, то су ова дела тежа па је у овим случајевима предвиђено да ће се гоњење предузети по службеној дужности.

Закон о измени и допуни Кривичног законика из 1931. године није битно изменио ове одредбе.

3) *Прикривање и јатаковање* – ова дела против имовине сврстана су у само један члан Кривичног законика, мада ни Казнителни законик из 1860. овом питању није посветио више пажње. Законом о изменама и допунама Кривичног законика овај члан је допуњен одредбом која предвиђа да ће се кривично гоњење предузети по предлогу или на основу

приватне тужбе уколико је за кривично дело којим је ствар прибављена предвиђено да ће се гоњење предузети на тај начин.

4) *Превара и банкротство* – Кривични законик је у овој глави обимно регулисао превару у свим њеним тадашњим појавним облицима. Неке од ових видова преваре познавало је и Казнителни законик, док су неки потпуно нови видови дела. Тако је Кривични законик, као посебна дела предвидео превару у осигурању и превару у привреди (трговини), а које наше раније законодавство није познавало. Законик о изменама и допунама Кривичног законика није дирао у ове одредбе.

Група кривичних дела која регулише банкротство као кривично дело као казживе радње предвиђа оне које су усмерене у намерно проузроковање стечаја лица (физичких и правних, себе или друго лице). Ова кривична дела познавао је и наш претходни законик. Тако је у глави „О банкротству“ регулисана већина кривичних дела која су предвиђена и Кривичним законом из 1929. године. Ова група регулисала је и дело оштећења повериоца и то како прикривањем дела имовина, намерним отуђењем ствари тако и фаворизовањем једних поверилаца у односу на друге. Закон о изменама и допунама није увео важније измене ових норми.

5) *Лихварство и угрожавање кредита* – Овом групом кривичних дела претежно су регулисани облици зеленаштва, док је угрожавању кредита посвећен само један члан (§361). Ова кривична дела није познавао Казнителни законик за Књажевство Србију. Обзиром да се при вршењу ових дела показује зла нарав окривљеног, а усмерена на искоришћавање и злоупотребу одређених својства оштећеног, то је Кривични законик предвидео да ће се учинилац казнити и за покушај лихварства.

6) *Игре на срећу* – и ова група кривичних дела представља новину у нашем кривичном законодавству. Карактеристично је да је Законик забранио апсолутно све врсте игара на срећу, те да ће се као учиниоци казнити сви – и они који такве игре организују, и они који у тим играма учествују. Ове одредбе нису мењане Законом о изменама и допунама Кривичног законика.

7) *Оштећење туђих ствари и имовинских интереса* – Поједина кривична дела из ове главе познавао је и Казнителни законик за Књажевство Србију и регулисао их је у глави „О повреди туђе ствари“. Напретком цивилизације и проналаском нових извора енергије,

проширио се појам ствари које се могу оштетити, па је самим тим и Кривични законик ова кривичноправну заштиту проширио и прилагодио је новонасталој ситуацији.

Сам Законик предвидео је да ће се гоњење за ова кривична дела покретати по предлогу оштећеног лица или на основу приватне тужбе, а обзиром да се овим кривичним делима оштећују приватна својина и интереси. Изузетак је предвиђен у случају када је оштећена ствар у државној својини или је угрожен јавни имовински интерес. Тада ће се кривично гоњење предузети по службеној дужности.

Закон о изменама и допунама Кривичног законика није мењао ове дредбе.

2.17. Кривична дела против службене дужности

Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца није дао дефиницију службене дужности, па се значење овог ојма изводи из карактеристика кривичних дела нормираних овом главом. Под службеном дужношћу подразумевају се функције државног службеника које проистичу из његовог службеног односа према држави. У извршењу ових функција службеник се мора придржавати постојећих прописа.¹⁶⁹

Треба имати у виду да није свака повреда службености кривично дело. Кривично дело су само теже повреде службене дужности које су довеле до повреде неког јавног или јавног и приватног добра, а које су Кривичним законом предвиђене као кривично дело. Остале повреде службене дужности представљају дисциплинске преступе. Управо имајући у виду да се овим кривичним делима повређују јавна добра (или јавна и приватна, али никада само приватна), стога се она гоне по службеној дужности.

Ова кривична дела познавао је раније важећи Казнителни законик за Књажевство Србију и регулисао је иста у глави „О злочинствима и преступљењима чиновника у званичној дужности“.

За разлику од савремених закона, Кривични законик из 1929. године сматрао је и верске поглаваре државним службеницима, па је у овој глави предвидео и кажњавање верских представника који поступају правилима своје службе.

Казнителни законик из 1860. године ова кривична дела одвојио је у посебну главу под називом „О злочинствима и преступљењима свештеника у смотрену венчања и у смотрену вођења протокола о рођенима, венчанима и умрлима“.

¹⁶⁹ Д. Лазић, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929. са изменама и допунама од 09.10.1931. год. II књига – Посебни део*, Београд, 1934, *op.cit.*, стр.356.

У случају да је државни службеник вршењем неког од ових кривичних дела за себе прибавио имовински или неку другу корист, суд ће у пресуди одредити меру безбедности одузимања предмета и иста ће бити одузета.

Посматрајући казне које су предвиђене за државне службенике које теже повреде своје дужности, можемо рећи, не само да нису строге, већ су и благе. Ово пре свега имајући у виду добро које се овим кривичним делима повређује и да ови службеници поступају у име државе и њених интереса.

3. Положај малолетника у кривичном праву Краљевине Југославије

Схватајући успешно решење питања криминалитета малолетника као неопходни услов за бољу будућност друштва, законодавац је, по примеру законодаваца напредних држава, у новом, реформисаном кривичном законодавству, напустио према лицима, која нису навршила седамнаест година живота, штетне репресивне казне и, уместо њих, прописао васпитне и поправне мере.¹⁷⁰

Приликом сагледавања који је то чинилац од кључне важности за појаву малолетничког криминалитета, Кривични законик из 1929. године заузео је став да је у питању васпитање детета, тачније лоше васпитање. Велика Британија и САД прве су прибегле васпитању и поправљању малолетника, као начину решавања проблема појаве малолетничке делинквенције.¹⁷¹ На ова решења угледала су се друга законодавства па и наше и на малолетне кривце се почело гледати као на посебну групну извршиоца кривичних дела.

Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца у чл.14.ст.1.тач.1. малолетнике је разврстао у три групе:

1) *Дете* – лица која нису навршила 14 година. Овде је Кривични законик увео промену у односу на раније кривично законодавство. Наиме, Казнителни законик је децом сматрао лица која нису навршила 12 година (§55). Подизањем границе (не)одговорности, Законик је проширио правну заштиту најмлађим учиниоцима кривичних дела.

2) *Млађи малолетник* – лица која имају 14 година, али нису навршила 17 година. И овде је Кривични законик повећао границу одговорности малолетника. Казнителни законик је млађим малолетницима сматрао лица узраста од 12 до 16 година (§57).

¹⁷⁰ Д. Станковић, Одговорност деце и млађих малолетника по Кривичном законуку, *Бранич – орган Адвокатске коморе у Београду*, Београд, 1931, стр. 87,

¹⁷¹ *Ibid.*

3) *Старији малолетник* – лица која имају 17 а нису навршила 21 годину. Као што се види из овог прописа, у време важења Кривичног законика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, пунолетство се стицало са навршеном 21 годином живота. Ова граница пунолетства важила је и за време примене Казнителног законика из 1860. године (§58).

Основ за изложену поделу малолетних лица лежи у моћи разумевања тежине кривичног дела и последица, којима се извршилац, вршењем кривичног дела, излаже.¹⁷²

У складу са овом поделом малолетника, законодавац је предвидео и различите степене одговорности истих:

1) *Дете* – уколико лице које није напунило 14 година живота изврши било које кривично дело, па и кривично дело убиства, према њему се не може предузети кривично гоњење и кажњавање.¹⁷³ Дете учинилац кривичног дела *предаће се родитељима, старатељима или школској власти* да га они казне и надаље над њим врше надзор. Уколико пак оцени да је дете напуштено или морално искварено, старатељски суд ће овакво дете *предати заводу за васпитање или подесној породици* где ће остати док не буде поправљено или док не наврши 17 година.¹⁷⁴

2) *Млађи малолетник* – према њима се углавном изричу васпитне мере, са једним изузетком, који се односи на ситуацију када лице које по навршеној петнаестој години живота изврши неко дело злочина (убиство), а при том је могао да схвати природу и значај свог дела и према томе схватању рад. Према таквом малолетнику примењују се прописи који важе за кажњавање старијих малолетника.¹⁷⁵

Што се васпитних мера тиче, Кривични законик предвиђа *поверу родитељима, старатељима или школској установи* да га казне и врше надзор над њим, а, уколико је млађи малолетник напуштен и искварен, биће *послат у посебан завод за васпитање или у*

¹⁷² *Ibid.*

¹⁷³ М. Костић Миомира, Д. Димовски– Кривична дела убиства у српским правним споменицима; у: Николић Драган, Ђорђевић Александар, Тодоровић Миљана (ур.), *Зборник радова 1700 година Миланског едикта*, Ниш, 2013, Правни факултет у Нишу, стр. 163,

¹⁷⁴ Чл.26. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

¹⁷⁵ М. Костић Миомира, Д. Димовски– Кривична дела убиства у српским правним споменицима; у: Николић Драган, Ђорђевић Александар, Тодоровић Миљана (ур.), *Зборник радова 1700 година Миланског едикта*, Ниш, 2013, Правни факултет у Нишу, *op. cit.*, стр. 163

подесну породицу док се не поправи. Тамо ће провести најмање годину дана, а најдуже до навршетка 21.године живота.¹⁷⁶

С друге стране, уколико је млажи малолетник довољно зрео да схвати значај свога дела, старатељски суд му може изрећи *укор* – ако је кривично дело незнатније природе или је последица учиниочеве лакомислености, *отпуштање на прокушавање* – ако је кривично дело теже природе, а последица је лакомислености учиниоца, а у трајању од најмање годину дана, и *упућивање у завод за поправљање млађих малолетника* – ако је малолетник напуштен и морално покварен, а на период од најмање годину дана и најкасније до навршене 21 године живота.¹⁷⁷

3) *Старији малолетник* – Законом се претпоставља урачунљивост старијих малолетника, која је таман толико смањена да би била сразмерна степену душевне зрелости старијих малолетника. Због овога, Законом су прописане блаже казне према старијим малолетницима.¹⁷⁸ Тако ће, на пример, за дело за које је прописана смртна казна или казна трајне робија, малолетник бити осуђен на највише 7 година робије или заточења. За казне лишења слободе, суд је ограничен да малолетнику може изрећи највише десет година робије или заточења. Поред овога, суд може ублажити казну и додатно по врсти, тако што ће малолетника осудити на строги затвор или затвор уместо на робију или заточење.¹⁷⁹

Након што малолетници буду отпуштени из завода за васпитање, односно поправљање, суд може изрећи меру безбедности заштитног надзора. Циљ изрицања ове мере безбедности јесте да се малолетник чува и склони од опасности вршења нових кривичних дела и да се привикне на уредан живот.¹⁸⁰

¹⁷⁶ Чл.27. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

¹⁷⁷ Чл.28. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

¹⁷⁸ М. Костић Миомира, Д. Димовски– Кривична дела убиства у српским правним споменицима; у: Николић Драган, Ђорђевић Александар, Годоровић Миљана (ур.), *Зборник радова 1700 година Миланског едикта*, Ниш, 2013, Правни факултет у Нишу, *op. cit.*, стр. 164.

¹⁷⁹ Чл.30. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

¹⁸⁰ Чл.56. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

4. Положај жене у кривичном праву Краљевине Југославије

Иако су уставни прописи међу својим основним одредбама прокламовали једнакост грађана пред законом, у области статусног права се јасно уочавало недоследно спровођење уставне одредбе о грађанској једнакости. Жене нису уживале равноправност, ни у јавноправним односима, ни у приватноправним односима. Нису имале право гласа и било им је ускраћено право вршења одређених јавних функција. Жене нису могле бити судије и поротници.¹⁸¹

Напред описано стање у Србији се задржало до 1930-их година, када су жене у већини области изједначене са мушкарцима, а пратећи актуелне трендове у законодавству других земља.

Поред тога што се радило на томе да се поправи положај жена у јавном праву (право гласа и избора на одређене функције), једнаку, ако не и већу пажњу требало је посветити унапређењу положаја жене у приватноправним прописима. Ово се пре свега односило на положај који је имала у кривичноправним прописима, који су превасходно жену сагледавали као објект потчињен власти мушкараца, а не као самостални субјект у праву. Примарни је дакле интерес жене да се у приватноправном погледу и у домену кривичног права потпуно истакне њезина особност, да јој се овде признају и правно заштите сви атрибути правне особности као потпуно самовласног субјекта права и дужности.¹⁸²

У законодавству заједничке државе положај жене доста је ублжен, али то није ни приближно одговарало савременом схватању жене и њене улоге у друштву. И пре унификације законодавства, сви закони који важили на територијама појединих држава и области које су ушле у састав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца имала су исти став – жена је подређено биће, које не може имати подједнаку правну способност као мушкарац.¹⁸³

Кривични законик из 1929. године не прави разлику у полу учиниоца кривичног дела – Законик се примењује према сваком, без обзира на пол. По Кривичном законнику, жена је заиста равноправна с мушкарцем, она је потпуно самовластан носилац свију права и дужности с обзиром на одредбе овог Кривичног законика.¹⁸⁴ За питање равноправности

¹⁸¹ Љ.Кркљуш, *Правна историја српског народа*, Нови Сад, 2002, *op.cit.* стр. 538.

¹⁸² Ф. Чулиновић, *Жена у нашем кривичном праву*, Београд, 1934, стр. 6.

¹⁸³ *Ibid.* стр. 21.

¹⁸⁴ *Ibid.* стр. 31.

полова од значаја је дали су права жена и њихови правни интереси заштићени онако како то одговара потреби сваког субјекта права у друштву.

Све одредбе материјалног кривичног права, а које су садржане у Кривичном законнику Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца можемо поделити у две групе:¹⁸⁵

1) *Оне које се тичу личности жене* – када говоримо о заштити личности жене у кривичном праву заједничке државе, треба пре свега пажњу обратити на *уређење вољног побачаја* које Кривични законик из 1929. године не брани. Шта више, овај Законик је ово питање регулисао доста либерално, не само у односу на наше раније законодавство, већ и у односу на друге кривичне законике тог времена. Притом треба имати у виду да Кривични законик није дозволио сваки побачај, већ само оне који су се сматрали нужним, док је санкционисао све оне који су извршени вољно.¹⁸⁶¹⁸⁷

Отмица жене и у време важења Кривичног законика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца представљао је најтежи напад на њен телесни интегритет. Одредбом члана 246 Кривичног законика штити се лична слобода, телесни и полни интегритет жене, без обзира на године старости. Поред чл.246, отмицом се сматрају и кривична дела прописана одредбама чл. 278 и чл.293. Кривичног законика.

Силовање заузима посебно место у међуратном кривичном законодавству. Иако је ово кривично дело сврстано у главу која регулише кривична дела против јавног морала, овим одредбама се настоји заштити телесни интегритет жене и њено право на одлуку о свом полном интегритету. Кривични законик пружио је једнаку правну заштиту од силовања свим женама, како онима које су у браку, тако и неудатим, без разлика у сталежима или годинама. Са силовањем су изједначени и полна злоупотреба малолетника (§ 276) и искоришћавање жене у невољи (§277).¹⁸⁸

Проституција је била најрањивија тачка свих друштава двадесетог века, па и наше земље. Ова област у међуратној Југославији била је регулисана различитим законима – Кривичним закоником, Законом о заштити државе и Законом о сузбијању полних

¹⁸⁵ Подела узета из Ф. Чулиновић, *Жена у нашем кривичном праву*, Београд, 1934, стр. 34 надаље.

¹⁸⁶ Чл.171-174. Кривичног законика за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* број 33 од 09.02.1929. године.

¹⁸⁷ Више о томе у: Ф. Чулиновић, *Жена у нашем кривичном праву*, Београд, 1934, стр. 37 надаље.

¹⁸⁸ Више о томе у: Ф. Чулиновић, *Жена у нашем кривичном праву*, Београд, 1934, стр. 97 надаље

болести¹⁸⁹. Треба истаћи да су одредбе ових закона које регулишу питање проституције у потпуности изједначили лица мушког и женског пола. Дакле, са блудницом ће се поступати истоветно као са блудником.

2) *Оне које се тичу брака* – Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (касније Краљевине Југославије) учинио је корак напред у односу на раније законодавство и правно је изједначио мушкарца и жену у овој групи кривичних дела, како у улози учиниоца, тако и у улози оштећеног. Ово се пре свега огледа у неутралном изразу „Ко другога...“.

Међу правним нормама којима се штити брак посебно место заузима одредба о чл.293. Кривичног законика о *одвођењу малолетнице*, а ради стушања у брак с њом. Иако се овом нормом штити телесни интегритет девојке која није навршила 18 године, ова одредба ће се применити и отмичар ће се казнити једино у случају оглашавања на овај начин склопљеног брака ништавим.

Следствено предње изложеном, можемо закључити да је Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца направио велики корак напред у односу на раније кривично законодавство, а у погледу изједначавања полова и заштите жена и њихових права. Међутим, ово изједначавање само је формалне природе, а да ли је и примена ових норми довела до изједначавања статуса мушкараца и жена у пракси, посебно је питање.

¹⁸⁹ Закон о сузбијању полних болести, Службене новине Краљевине Југославије бр. 122, од 31.05.1934. године.

V ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Након оснивања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца дошло се у ситуацију да се на територији једне државе примењује више различитих закона који су регулисали исту област и који су међусобно били контрадикторни, а што једна модерна држава 20ог века није смела себи дозволити.

Иако се одмах започело са радом на унификацији законодавства у оквиру радних група, ови закони нису могли ступити на снагу. Главни кривац за ову ситуацију и успоравање напретка заједничке државе била је Народна скупштина, тј. посланици који су чинили њен састав. Уместо да се на седницама расправља о битним питањима за државу, као што је изједначавање законодавстава, чинило се да је посланицима више стало до тога да се лично сукобљавају и провоцирају.

Бројни нацрти закона и предлози законских решења већ су били припремљени и једино што је спречавало њихово ступање на снагу и њихову примену било је званично изгласавање истих на седници Народне скупштине. Међутим, из напред приложеног јасно се може уочити да су народни посланици радије расправљали о својим размирицама на седницама Скупштине уместо да доносе одлуке од пресудног значаја за развој заједничке државе.

Од уласка у заједничку државу након Првог светског рата у Краљевини се осећала тензија на политичкој сцени. Ова тензија била је производ различитих тежњи истакнутих политичких странака - Радикалне странке, с једне, и Хрватске сељачке странке, с друге стране. Разлог њихових сукобљавања било је државно уређење које ће бити успостављено у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. Недолично понашање појединих народних посланика довело је ескалације сукоба и атентата на посланике Хрватске сељачке странке 20.06.1928. године и представљао је сасвим извесну претњу по опстанак заједничке државе што је коначно довело до увођења Шестојануарске диктатуре 1929. године.

Овај догађај, али и они који су му претходили, бацили су сенку на она питања која су била од пресудне важности за функционисање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Недоношењем нових, савремених закона који ће важити на територији целе државе и којим би се укинула подела држављана унутар Краљевине, онемогућено је несметано функционисање свих грана власти – законодавне, извршне и судске.

Иако можда не прави разлог, овај атентат био је свакако повод Краљу Александру Карађорђевићу да 06.01.1929. године успостави диктаторски режим, суспендује Видовдански устав, укине Народну скупштину и забрани рад политичких странака. Овакав поступак владара био је прави ударац за парламентаризам у нашој земљи али је непобитно био повољан за легислативу заједничке државе.

Заједничка држава постојала је већ деценију, а бројна и најбитнија питања везана за функционисање државе нису решена, што је за једну модерну државу 20ог века било недопустиво!

Као што је напред наведено, главни разлог оваквог стања у држави треба потражити у раду Народне скупштине, односно њених посланика који су занемарили свој главни задатак – рад у име и у корист свих држављана Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. То је Краљ Александар Карађорђевић уочио и због тога је, завевши диктатуру, распустио Народну скупштину, а да би онемогућио даље поткопавање свог режима, забранио је и рад политичким странкама.

Забрана рада политичким странкама и њихово склањање са јавне сцене омогућило је Краљу – диктатору да сам прогласи закон који ОН сматра битним и исправним, а без његовог изгласавања у Народној скупштини. Ово је умногоме олакшало, и самим тим убрзало процес унификације права у заједничкој држави, барем у теоријском смислу.

Укидањем Народне скупштине и политичких странака, Краљ Александар је у првој години диктатуре донео многобројне законе – неки су имали за циљ да учврсте његову власт и унитаризам у земљи, а неки су били од круцијалне важности за опстанак Краљевине као правне државе. Међутим, треба нагласити да су они закони који нису имали за циљ нормирање новог државног уређења били базирани на нацртима који су годинама чекали да дођу на дневни ред седнице Народне скупштине и који су исто тако годинама занемаривани од стране народних посланика.

Дакле, не може се тврдити да је Краљ Александар Карађорђевић спроводио диктатуру када је проглашавао законе један за другим, нити се може рећи да је то радио несмотрено и исхитрено. Истина је да је, завођењем диктатуре, Краљ само убрзао процес који је годинама заустављан управо од Народне скупштине – отелотворења демократије, и да је својим поступком у области унификације правних прописа Краљ учинио оно што је било неопходно за опстанак заједничке државе.

Закони донети за време Шестојануарске диктатуре регулисали су различите области, али је најочљивији напредак у области кривичноправних наука где су донети бројни закони, уредбе и правилници.

У области кривичног материјалног права донет је Кривични законик за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, а касније Краљевину Југославију који је поставио основу и дао правац у ком ће се ова грана законодавства наше земље кретати. Након њега уследили су нови закони и уредбе, а који су за циљ имали да обезбеде ефикасну примену одредби Кривичног законика.

Наше законодавство обogaћено је новим институтима које ранији законици нису познавали – мере безбедности, условни отпуст, условну осуду, рехабилитацију. У посебном делу кривичног законика нормиране су нове групе кривичних дела, а које су последица развоја цивилизације – кривична дела против опште сигурности и кривична дела против јавног саобраћаја. Кривични законик учинио је и корак напред при регулисању статуса жена – у многим кривичним делима она је равноправна са мушкарцем и не посматра се више као објект потчињен власти мушкарца, већ је засебни субјект у праву.

Међутим, и поред тога што Кривични законик садржи бројне новине и спада у ред модернијих буржоаских законика, несумњиво је за основу имао Казнителни законик и у већини одредби осећа се дух српске кривичноправне традиције.

VI ЛИТЕРАТУРА

Бајагић Душан, Стојановић Александар - Југословенске кризе (1918-1941) и Други светски рат на простору Србије у новијој српској историографији, *Срби и рат у Југославији 1941.године, тематски зборник радова*, Београд, 2014, Институт за новију историју Србије, стр.559-631, преузето 06.01.2018. године са https://www.academia.edu/8494484/ЈУГОСЛОВЕНСКЕ_КРИЗЕ_1918_1941_И_ДРУГИ_СВЕТСКИ_РАТ_НА_ПРОСТОРУ_СРБИЈЕ_У_НОВИЈОЈ_СРПСКОЈ_ИСТОРИОГРАФИЈИ ,

Бартуловић Жељко, Ранђеловић Небојша, *Основи уставне историје југословенских народа*, Ниш, 2012, Правни факултет у Нишу,

Чулиновић Фердо, *Државноправна историја југословенских земаља XIX и XX вијека – друга књига, Србија – Црна Гора – Македонија, Југославија 1918 – 1945.*, Загреб, 1954, Школска књига,

Чулиновић Фердо, *Жена у нашем кривичном праву*, Београд, 1934, „Глобус“,

Ђурђић Војислав, Ранђеловић Небојша, Илић Горан, *Српско државно тужилаштво 1804 – 2004*, Ниш, 2004, Центар за публикације,

Јанковић Телемах, *Кривични законик Краљевине Југославије*, Нови Сад, 19??, Штампарско и издавачко Д.Д,

Јовашевић Драган, *Кривично право – Општи део, четврто измењено и допуњено издање*, Београд, 2016, „Досије студио“,

Јовашевић Драган, *Кривично право – Посебни део*, Београд, 2014, „Досије студио“,

Костић Миомира, Димовски Дарко – Кривична дела убиства у српским правним споменицима; у: Николић Драган, Ђорђевић Александар, Тодоровић Миљана (ур.), *Зборник радова 1700 година Миланског едикта*, Ниш, 2013, Правни факултет у Нишу, стр. 153-164,

Кркљуш Љубомирка, *Правна историја српског народа*, Нови Сад, 2002, Прометеј,

Лазић Драгослав, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год. II књига – Посебни део*, Београд, 1934, Штампарија Владете С. Јанићијевића,

Лазић Драгослав, *Кривични законик за Краљевину Југославију од 27.01.1929.са изменама и допунама од 09.10.1931.год.I књига – Општи део*, Београд, 1932, Штампарија Владете С. Јанићијевића,

Маклецов Александар - Ново казенско право Краљевине СХС, *Словенски правник*, *Лето XLIII*, Љубљана, 1929, стр. 177-190,

Миладиновић – Стефановић Душица, *Редовно одмеравање казне у кривичном праву – докторска дисертација*, Ниш, 2012, Правни факултет у Нишу

Moravski Konrad Sebastian - The assassination of King Alexander I of Yugoslavia in the light of archival press articles, *Studia z Dziewoj Rosji i Europy Srodkowo-Wschodniej*, vol. 51. No. 1, Varšava, 2016, преузето 13.01.2018. године са

<http://apcz.umk.pl/czasopisma/index.php/SDR/article/view/SDR.2016.EN1.03/10891>,

Никетић Гојко – Уредбе за извршивање Кривичног законика и Законика о судском кривичном поступку, *Збирка закона протумачених судском и административном таксом св.148*, Београд, 1930, Издавачка књижарница Геце Кона,

Павловић Мирјана, *Имовинске кривичноправне мере – докторска дисертација*, Ниш, 2014, Правни факултет у Нишу,

Петрановић Бранко, Зечевић Момчило, *Југославија 1918 / 1988 – тематска збирка докумената*, друго измењено и допуњено издање, Београд, 1988, Издавачка радна организација „Рад“,

Рањеловић Небојша, *Историја права II – основи српске историје права*, друго издање, Ниш, 2012, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Нишу,

Рањеловић Небојша, Тодоровић-Крстић Миљана – *Одабрани извори из државноправне историје јужнословенских народа*, Београд 2009, Завод за уџбенике,

Рањеловић Небојша - Правни живот Србије у заједничкој држави; у: Стојичић Слободанка, Данковић Весна (ур.), *Србија 1804-2004: друштво, економија, држава, право, политика, култура, религија: зборник радова са научног скупа одржаног 20-23. октобра 2004. године на Правном факултету у Нишу*, Ниш, 2005. год., Правни факултет у Нишу, стр.165-173,

Shepherd David, *The Royal dictatorship in Yugoslavia, 1929-1934: as seen from British sources*, University of Durham, (1975), преузето 28.01.2018. године са http://etheses.dur.ac.uk/9788/1/9788_6582.PDF,

Славковић Вукан, *Покушај у кривичном праву – докторска дисертација*, Ниш, 2013, Правни факултет у Нишу,

Станковић Д. – Одговорност деце и млађих малолетника по Кривичном законнику, *Бранич – орган Адвокатске коморе у Београду*, Београд, 1931, Штампарија Ж.Мацаревића, стр. 87-93,

Стојков Годор – *Опозиција у време Шестојануарске диктатуре 1929-1935.*, Београд, 1969, „Просвета“,

Терзић Велимир, *Слом Краљевине Југославије 1941*, Београд, 1982, СИРО „Србија“, преузето 16.01.2018. године са http://novi.uciteljneznaica.org/PDF/arhiva%20autora/1064_Terzi%C3%84%E2%80%A1,%20Velimir%20-%20Slom%20Kralljevine%20Jugoslavije%201941,%201.pdf,

Tomic Yves, Laurent Gervereau, *De l'unification à l'éclatement: L'espace yougoslave, un siècle d'histoire*, Nanterre - France, 1998, Jigal, преузето 10.01.2018. године са http://www.bdic.fr/pdf/hist_espace_yougo_20s.pdf,

Treadway John.D. - King Alexander's Coup of January 6 1929. – The American response, *Serbien studies, vol.6, number 3*, North American Society for Serbien studies, 1992, преузето дана 13.01.2018. године са http://www.serbianstudies.org/publications/pdf/SS_Vol%206_1992_No%203-new.pdf,

Troch Pieter - Yugoslavism Between the World Wars: Indecisive Nation-Building, *The Journal of Nationalism and Ethnicity, Vol.38*, Abingdon, United Kingdom, 2010, Taylor and Francis, преузето 12.01.2018. са <https://biblio.ugent.be/publication/839236/file/6825168.pdf>,

Шаркић Срђан, *Историја државе и права Србије – Историја државе и права II*, Нови Сад, 2011, Правни факултет Нови Сад,

Шаркић Срђан, Поповић Драгољуб, *Велики правни системи и кодификације*, Београд, 2005, Издавачка кућа „Драганић“,

Шаркић Срђан, Поповић Драгољуб, Николић Драган, *Историја српског правосуђа (XII-XX век) – Књига прва*, Београд, 1997, Министарство правде Републике Србије,

Живановић Тома, *Основи кривичног права Краљевине Југославије- општи део*, Београд, 1935, Штампариија „Гундулић“,

Жутић Никола, *Министарски савет Краљевине Југославије (1918-1941)*, Београд, 1989, Библиотека информативних средстава,

ИСТРАЖИВАЧКА ГРАЂА

ПРАВНИ ПРОПИСИ:

Уредба за извршење Закона о државном суду за заштиту државе, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 13 од 17.01.1929.год.,

Уредба за извршавање мера безбедности, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 17 од 23.01.1930.год.,

Кривични законик за Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 33 од 09.02.1929.год.,

Прокламација Краља Александра Првог Карађорђевића, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 6 од 06.01.1929.год.,

Закон о Државном суду за заштиту државе, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 9 од 11.01.1929.год.,

Закон о Државном суду за заштиту државе, *Службене новине Краљевине Југославије* бр. 307 од 31.12.1929.год.,

Закон о извршавању казни лишења слободе, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 47 од 26.02.1929.год.,

Закон о изменама и допунама Кривичног законика, Законика о судском кривичном поступку и Закона о извршавању казни лишења слободе, *Службене новине Краљевине Југославије* бр. 245 од 20.10.1931.год.,

Закон о Краљевској власти и Врховној Државној управи, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 6 од 06.01.1929.год.,

Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави, *Службене новине Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* бр. 9 од 11.01.1929.год.

ЕЛЕКТРОНСКЕ АДРЕСЕ:

Архива српских и југословенских службених издања -
<http://digitalizovanaizdanja.sluzbenovine.rs>

Библиотека Матице српске - <http://digital.bms.rs/ebiblioteka>

Википедија - https://sr.wikipedia.org/wiki/Главна_страница

„ШЕСТОЈАНУАРСКА ДИКТАТУРА И КРИВИЧНИ ЗАКОНИК КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА“

САЖЕТАК

Надахнуће за истраживање ове теме произашла је из рада проф. др Небојше Ранђеловића под називом „Правни живот Србије у заједничкој држави“, тачније став проф. Ранђеловића да је Шестојануарска диктатура имала позитиван ефекат на наше законодавство. Завршним мастер радом „Шестојануарска диктатура и Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца“ састоји се из три тематске целине, поредуводног дела и закључка. У првој целини приказана је политичка ситуација у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца која је претходила атентату Пунише Рачића у Скупштини и која је довела до кризе парламентаризма. Циљ је био приказати супротстављене ставове тада актуелних политичких странака, посебно Радикалне странке и Хрватске сељачке странке, а које су имале идејно другачија решења за државно уређење заједничке државе. У истој глави обрађени су и атентат Пунише Рачића на посланике Хрватске сељачке странке који су били повод и узрок за увођење Диктатуре. У истој целини детаљније су испитани и акти којима је уведена диктатура – Прокламација Краља Александра Првог Карађорђевића од 06.01.1929. год. и закони који су уследили непосредно након увођења Диктатуре, а којима је уређена државна власт – Закон о Краљевској власти и Врховној Државној управи, Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави и Закон о Државном суду за заштиту државе. Друга глава бави се развојем кривичног права у нашој земљи, а кроз анализу споменика кривичног права донетих и важећих на територији Србије. Исти наслов прати и рад на реформи кривичног законодавства, доношење Кривичног законика Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца са посебним нагласком на метод Трипартиције који је био заступљен у њему. У трећој глави дата је кратка анализа Кривичног законика кроз његову систематику – општи и посебни део, уз упоредну анализу са одредбама до раније важећег Казнителног законика из 1860. године и са освртом на касније измене и допуне основних одредби. Посебна пажња посвећена је правном статусу малолетника и жена у новом кривичном праву заједничке државе и то због новина које су уведене реформисаним законодавством и чињеници да је жена законом изједначена са мушкарцем. Приликом израде овог рада извршена је анализа проблематике наведене у наслову и овај рад представља закључак и став аутора до којег је дошао подробнијим упознавањем са радовима других аутора који су се бавили проучавањем ове теме. Сам рад заснован је на примени анализе и компаративног (упоредног) метода, акоји се огледа пре свега у упоредној анализи Казнителног законика и Кривичног законика из 1929. године. Циљ примене овог метода била је да се истакну управо разлике и новине у новом кривичном законодавству, а чије трагове можемо препознати и у позитивном кривичном праву Републике Србије.

Кључне речи: кривично право, Шестојануарска диктатура, Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, заједничка држава, Кривични законик.

"SIXTH-JANUARY DICTATORSHIP AND CRIMINAL CODE OF THE KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES"

SUMMARY

The inspiration for the research of this topic came from prof. Dr. Nebojsa Randjelovic, entitled "Legal life of Serbia in a common state", more precisely the attitude of Prof. Randelović that the Sixth-January Dictatorship had a positive effect on our legislation. The final master work under the theme "Sixth-January Dictatorship and the Criminal Code of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes" consists three thematic units, in addition to the introductory part and the conclusion. In the first part was presented the political situation in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, preceding the assassination by Punisha Rachic in the Assembly, which led to the crisis of parliamentarism. The aim was to show the opposite attitudes of the then current political parties, in particular the Radical Party and the Croatian Peasant Party, which had ideally different solutions for the state regulation of the common state. In the same chapter was also analysed the assassination of members of the Croatian Peasant Party by Punisha Rachic, which was the cause for the introduction of the Dictatorship. In the same unit, more detailed were examined and acts that introduced the Dictatorship - Proclamation of King Aleksandar the First Karadjordjevic since January 6, 1929. and laws that followed immediately after the introduction of the Dictatorship, which regulated state power - the Law on the Royal Government and the Supreme State Administration, the Law on Protection of Public Security and Order in the State and the Law on the State Court for the Protection of the State. The second chapter deals with the development of criminal law in our country, through analysis of the monuments of criminal law passed and valid on the territory of Serbia. The same title follows the work on the reform of criminal legislation, the proclamation of the Criminal Code of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, with a special emphasis on the Tripartisation method that was included in it. The third chapter provides a brief analysis of the Criminal Code through its systematics - a general and special part, with comparative analysis with the provisions to the earlier applied Criminal Code from 1860, and with reference to later amendments to the basic provisions. Special attention is given to the legal status of juveniles and women in the new criminal law of the common state, due to the novelties introduced by the reformed legislation and the fact that the woman is equal to a man by the law. During writing this work, the analysis of the problems listed in the title was made, and this paper presents the conclusion and attitude of the author, to which he came from a more detailed introduction to the papers by other authors who studied this topic. The paper itself is based on the application of the analysis and the comparative method, which is reflected in the comparative analysis of the Penal Code from 1860 and the Criminal Code from 1929. The aim of this method was to point out the differences and the novelties in the new criminal legislation, and whose traces can be recognized in the positive criminal law of the Republic of Serbia.

Key words: Criminal Law, Sixth-January Dictatorship, Kingdom of Serbs, Croats and The Slovenes, the common state, the Criminal Code.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Милица Анђелковић је рођена 12.05.1991. године у Нишу. Дипломирала је на Правном факултету у Нишу 2015. године са просечном оценом 8,82, након чега при истом факултету уписала и мастер студије – смер унутрашњих послова. У току студија била је стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја, и то три године за редом.

Након завршетка студија обављала је приправнички стаж у адвокатури у трајању од две године и практично је усавршавала своја знања стечена током редовних студија. Течно говори два страна језика - енглески и француски језик. Из француског језика има положен интернационални испит из познавања француског језика и културе (ДЕЛФ) нивоа Б1, а циљ јој је да своје познавање овог језика усаврши до нивоа Ц1 (ДАЛФ).

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ
ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ ОБЛИКА МАСТЕР РАДА**

Име и презиме аутора мастер рада: Милица Анђелковић

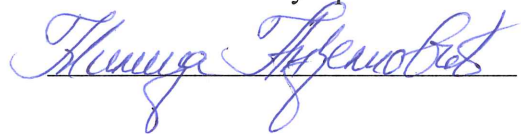
Наслов мастер рада: „Шестојануарска диктатура и Кривични законик Краљевине Срба,
Хрвата и Словенаца“

Ментор: Проф. др Небојша Ранђеловић

Изјављујем да је електронски облик мастер рада у pdf формату истоветан штампаном облику, који сам предао/ла Правном факултету Универзитета у Нишу.

У Нишу, 31.05.2018. год.

Потпис аутора

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ И ОДОБРАВАЊУ ОБЈАВЉИВАЊА МАСТЕР РАДА

Изјављујем да је мастер рад, под насловом „*Шестојануарска диктатура и Кривични законик Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца*“.

пријављен и одбрањен на Правном факултету Универзитета у Нишу:

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да овај мастер рад у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се овај мастер рад чува у библиотеци и објави на сајту Правног факултета Универзитета у Нишу, са подацима о датуму одбране и комисији пред којом је рад брањен.

Аутор мастер рада: Милица Анђелковић

У Нишу, 31.05.2018. год.

Потпис аутора

Милица Анђелковић